

*letnik XV*  
*številka*

4

**jezik  
in  
slovstvo**

1969/70

# Jezik in slovstvo

Letnik XV. številka 4

Ljubljana, februar 1969/70

Casopis izhaja od novembra do junija (8 številke)

Izdaja ga Slavistično društvo v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik Jože Toporišič, Ljubljana, Aškerčeva 12

Uredniški odbor: Janez Sivec (metodika), Jože Toporišič (jezikoslovje), Franc Zadavec (slovstvena zgodovina)

Tehnični urednik: Ivo Graul

Tiska tiskarna Cetis, Celje

Opremila inž. arh. Jakica Acceto

Naročila sprejema uredništvo JiS, Aškerčeva 12

Tekoči račun pri SDK 501-8-4

Letna naročnina N-din 20 (2000 din), polletna N-din 10 (1000 din), posamezna številka N-din 2,50 (250 din);

za dijake, ki dobivajo revijo pri poverjeniku, N-din 10 (1000 din);

za tujino celoletna naročnina N-din 30 (3000 din)

Rokopise pošiljajte na naslov urednikov

---

## Vsebina četrte številke

### Razprave in članki

- 97 *Marja Boršnik* Uvodna beseda k diskusiji o dosežkih in problemih sodobne slovenske literarne zgodovine
- 105 *Matjaž Kmecl* O književni vrsti, zvrsti, tipu
- 113 *Jože Toporišič* Petdeset let jezikoslovne slavistike na ljubljanski filozofski fakulteti
- 121 *Jože Stabéj* Iz zgodovine slovenskega besedja

### Zapiski, ocene in poročila

- 125 *Emil Štampar* Nova zgodovina hrvatskega slovstva
- 127 *Francka Varl* Jezikoslovje na VI. kongresu Zveze slavističnih društev Jugoslavije v Budvi

### Gradivo

4/4 V oceno smo prejeli

Marja Boršnik

Ljubljana

## UVODNA BESEDA K DISKUSIJI O DOSEŽKIH IN PROBLEMIH SODOBNE SLOVENSKE LITERARNE ZGODOVINE\*

Pod tem naslovom sem 27. septembra tega leta nastopila v Kranju na strokovnem seminarju slovenistov, ki se je isti dan zaključil z izrednim občnim zborom Slavističnega društva Slovenije. Kot začasna predsednica tega društva sem tudi tu referirala o delu, ki sem ga vodila zadnje leto. Moj namen je bil zbuditi med številnim prisotnim članstvom čim večje zanimanje za obravnavano problematiko in čim bolj živo diskusijo, hkrati pa priti tudi do nekih zaključkov. Prvo se mi je vsaj do neke mere posrečilo, drugo se je izjalovilo.

Nekaj podobnega se je zgodilo tudi z dialogom o Jenku, ki je bil pripravljen v počastitev stoletnice pesnikove smrti popoldne prejšnjega dne. Čeprav je eden izmed napovedanih referentov odpadel in sem tudi sama svoj referat v bojazni pred pomanjkanjem časa preklicala, je ta vsekakor dobro pripravljeni, problemov bogati dialog ostal brez »dialoga« — brez diskusije. Določen za desetminutne referate, se je namreč nekoliko zavlekel in zašel v časovno stisko. Moral se je umakniti intimni svečanosti, ki so jo priredili pozorni Kranjčani na čast slovenističnima jubilarntoma, osemdesetletnemu Koblarju in sedemdesetletnemu Slodnjaku.

Čas nas je preganjal tudi naslednjega dne in nam je v zvezi z literarnozgodovinsko problematiko onemogočil vsakršne zaključke.

Dejansko nam je bil čas sovražen že ob pripravah na dopoldansko literarnozgodovinsko diskusijo, saj nismo uspeli, da bi bili mogli pravočasno razmnožiti naslednje predloge, ki sem zanje naprosila z malimi izjemami vse v Jugoslaviji delujoče slovenske literarnozgodovinske sloveniste. Predlog vsakega posameznega avtorja naj bi ne presegal šest strani odlomka iz lastnega objavljenega dela, ki se mu zdi značilno ne le po kvaliteti, marveč tudi po metodi. Ko sem te predloge z zamudo v glavnem od vseh le dosegla, sem jih, generacijsko in alfabetsko razvrščene po avtorjih, s pomočjo tajnika SDS A. Skaze takoj, toda za temeljitejšo pripravo preveč pozno razposlala na vse slovenistične forume.

Generacije teh danes živečih naših literarnih zgodovinarjev razločujem po desetletjih rojstev in avtorje po njih tudi nazivam. Njihovi predlogi so preznačilni, da bi jih ne dala tudi javnosti s presojo.

» Osemdesetletnik «: F. Koblar, Pregelj, ID V. 318—25.

» Devetdesetletnika «: J. Glazer, Pripombe k četrti knjigi Župančiča, Dialogi 1969, 343—45. — A. Slodnjak, O sonetnem vencu, SR 1949, ponat. Študije in eseji 1966, 100—113.

\* Ta referat je hkrati z vsemi drugimi referati in diskusijami ohranjen na magnetofonskih trakovih v arhivu SDS.

»Stoletniki«: M. Boršnik, Majcnovo Izbrano delo, II. knjiga, zaključek študije. — F. Dobrovoljc, Slovenska književnost v dobi Ilirije in odmev francoskih okupacij . . . , Napoleon in Ilirske province, Ljubljana 1964, 92—98. — A. Gspan, Linhart, Ta veseli dan . . . , Obzorja 1967, XII. pogl., zaključek spremne besede, 301—03. — B. Krefl, Cankar in nacionalno vprašanje, Delo 19. okt. 1968 — L. Legiša, Kosovel, Moja pesem, Obzorja 1964, V. pogl. študije, 248—51. — J. Logar, Ob Trdinovem zbranem delu, JS VI. 1960/61, 161—66. — B. Merhar, Še kaj o slovenski rimi, JS XI. 1966, 129—33. — A. Ocvirk, Kosovel, Integrali, 1967, VIII. pogl. študije, od 98. — F. Petre, Pesniški jezik, Dialogi 1968, št. 6. — F. Vodnik, Mencinger, Moja hoja na Triglav, Lipa 1956, 190—93.

»Desetletniki«: J. Mahnič, Zgodovina slovenskega slovstva, Obdobje moderne, 1964, V. knjiga, 341 (»...lep obet za Levstikove najboljše stvari.«) — 346 (»...politične konservativnosti in oportunizma.«). — E. Muser, Zofka Kveder, Mali in veliki ljudje, Mladinska knjiga 1960, Spremna beseda. — V. Smolej, Ivan Rob, Izbrano delo, Obzorja 1964, 39—42. — D. Šega, Tujstvo Andreja Hienga, I. pogl., Problemi 1967, št. 57, str. 1150—55. — B. Tomaževič, Gregorčič, Poezije, Kondor 1964, št. 64, str. 131—35 (interpretacija pesmi Soči).

»Dvajsetletniki«: Š. Barbarič, Tema morja v novejši slovenski prozi, JiS 1966, 61—67. — B. Berčič, Mladostni lik Ivana Tavčarja, Loški razgledi 1965, XII. 56—62. — F. Bernik, Lirika Simona Jenka, 1962, 222 (»Omenili smo...«) — 224 (... občutje pokrajine.«). — A. Glazer, Zidar, Oče naš, Dialogi 1968, št. 4, 220—22. — I. Kamenik, Martin Kačur, JiS 1967, št. 4, str. 111—17, ponatis Kondorjeve izdaje, 2. del uvoda. — M. Medved, Pokrajina v slovenski literaturi XIX. stoletja, Mencinger, 9—10, ciklostilni referat na Alpskem srečanju književnikov (hrani ŠKM, DKM in PAM). — D. Moravec, Meščani v slovenski drami, 1960, Cankarjeva analiza meščanske družbe, odlomek od srede 243 do srede 250. — B. Paternu, Slovenska književnost 1945—65, I. knjiga, 1967, Drugi povojni rod mladih (Med novim ekspresionizmom in nadrealizmom), 171—73. — D. Pirjevec, Hlapci, heroji, ljudje, 1968, 42 (»Človek-ustvarjen-po-božji-podobi...«) — 47 (»... istost biti in bistva.«). — F. Zadavec, Pot skozi noč (esej Futurizem in ekspresionizem v slovenski poeziji, poglavje Lirska podoba in verz, Kondor 93, 1966, str. 127—138.

»Tridesetletniki«: H. Glušič, Proza Cirila Kosmača, JiS XIII. 1968, št. 4, str. 116 (»To, kar označuje svet pisatelja...«) — 120. — T. Kermauner, Struktura in zgodovina, Obzorja 1969 (Znamenaja V.), 28 (»Dokler...«) — 34 (»...Negacijo.«). — M. Kmecl, Slovenska književnost 1945—1965, I. knjiga, 1967, 380—83 (Pregled). — J. Koruza, Slovenska književnost 1945—65, II. knjiga, 1968, 14—19 (Ferdo Kozak). — J. Kos, Prešernov pesniški razvoj, DZS 1966, Prešeren in romantika, 170—76. — M. Kramerberger, Visoška kronika, Obzorja 1968, 201 (»Ko se človek trudi izmotati...«) — 205. — J. Pogačnik, Zgodovina slovenskega slovstva, I. 1968, 5—6. — J. Rotar, Smiselnost in funkcija plasti Remčevega Sončnega obrata, Dialogi 1969, št. 9, str. 534—37.

Od »starejših« manjkajo v tem seznamu F. Sušnik, J. Žigon in S. Trdinova, od »desetletnikov« M. Jamarjeva, S. Janež, V. Novak in M. Ravbar, od »dvajsetletnikov« D. Druškovič, B. Hartman, S. Kotnik in M. Zupančič, od teh in mlajših pa poleg kritikov nekateri literarnozgodovinski začetniki.

Vprašanje pa je, ali je danes sploh še kje meja med kritikom, esejistom in literarnim zgodovinarjem. Pred vojno je bila ta meja jasna in Vidmarja nihče ni prišteval k literarnim zgodovinarjem — tudi sam se takšnega naziva brani — kljub urejanju Zupančiča in Gradnika ter pomembnim študijam o obeh pesnikih in mnogih drugih. Paradoks pa je v tem, da je prav Vidmar s svojo predvojno knjigo o Zupančiču naš najvidnejši predhodnik metode, ki je pričela po vojni osvajati tudi starejše, zlasti pa mlajše literarne zgodovinarje: interpretacijske metode, ki se ne ozira več na avtorja, marveč izključno na njegovo delo. Načelo, da je umetnina svet zase, ki z ustvarjalcem nima zveze, je razen redkih izjem (Berčič) med »dvajset-« in »tridesetletniki« prevladalo in s tem osredotočilo pozornost na estetsko in idejno plat umetnine in njeno vrednotenje. To načelo je bilo »stoletnikom«, kolikor so zrastle iz Kidričeve in Prijateljve šole, precej

tuje, z izjemo tistih, ki so se pretežno šolali tudi drugje (Ocvirk). Prisvojili pa so si kidričevsko znanstveno preciznost, ki onemogoča šarlatanjenje in verbalizem, pa tudi prijateljevsko razgledanost, ki se ne omejuje zgolj na literarni predmet. Vendar od preminucioznega zbirateljstva faktov od samih dreves, grmičkov in zeli često le niso več videli gozda. Velika zasluga povojne literarne zgodovine je smisel za sintezo in odklon od vsakršnega historicizma. To pa ni le reakcija mlajših generacij proti Kidričevi in deloma tudi Prijateljevi šoli, marveč globoko korenini v novem času in družbenopolitičnih spremembah. Časovna naglica ne dopušča več drobnih analiz in brskanja po arhivih, povojno prevrednotenje vrednot terja vse bolj mrzlične ideološke pregrupacije in nov pogled na svet. To pa ima za posledico žgoče iskanje novih metod, ki bi ne zaostajale več za časom.

Navedeni predlogi so dragocen doprinos k razmišljanju v tej smeri. Tem večja je torej škoda, da publike niso mogli dovolj razgibati k diskusiji. Zato dajem tem večje priznanje uredništvu Jezika in slovstva, ki v tem okviru omogoča vsako tehtno diskusijo o tem predmetu. Velika škoda, če vsi, ki jih ta pereča problematika zadeva, priložnosti ne bodo izkoristili.

Izbor predlogov je omejen na avtorje, ki se dejansko imajo za literarnozgodovinske sloveniste. Razumljivo, da zajema tudi komparativiste in literarne teoretike, saj mlajši slovenisti skušajo vsaj v tolikšni meri pobegniti v svet in v teorijo, kot se ti oklepajo slovenističnega jedra. — Avtorji, ki so sicer prispevali kakšno tehtno delo te vrste, a se zdaj specializirajo na drugih znanstvenih področjih (literarna zgodovina posameznih drugih narodov, jezikoslovje, etnografija, arheologija, družbenopolitične vede itd.), — tu so mišljeni D. Kermavner, Vilko Novak, J. Toporišič, B. Vodušek, B. Ziherl idr. —, kakor tudi živечи slavisti, ki so po vojni utihnili, tu niso upoštevani.

Če prištejemo vse omenjene slaviste, ki s predlogi niso zastopani, bi bila registracija taka: Danes še zmeraj številčno prevladujejo najstarejši (17), ki pa jih kmalu utegnejo preseči »dvajsetletniki« (14). Naslednji generaciji sta številčno šibkejši — »desetletniki« (12), »tridesetletniki« (8) — vendar je tudi tu treba upoštevati, da mlajši rastejo, starejši usihajo.

Trije najstarejši pa dokazujejo nasprotno. Predlog edinega »osemdesetletnika« je brez nepotrebne hlinjenja toliko živ in vsestranski, kot da je vpiljal metodične požitve vseh nadaljnjih generacij. To pa ni bilo nujno, saj je avtor vsestransko rasel že ob poživljanju z lastno generacijo (umetnostni zgodovinarji Stele, Mole, Cankar) in ob premagovanju njenih strokovnih metod (Kidrič, Grafenauer, Glonar). — Drugače je s slavistoma naslednje generacije, ki se kot literarnozgodovinska osamljenca nista mogla ne tretji ne razvijati ob domačih sodobnikih svojih let ter sta ostala samorastnika povsem nasprotnega značaja in smeri. Kakor je Glazerjev predlog asketsko disciplinirana, z bogatim materialom in estetskim okusom pretehtana, dobronamerna ocena redkobesednega specialista, tako vre Slodnjakov predlog bistrih znanstvenih dognanj, ki mu pa žal jemljejo prostor za napovedani nadaljnji prodor do jedra. Slodnjakov neukrotljivi temperament in neutrudljiva volja mu omogočata nadpovprečne razsežnosti, tragično butanje ob stene sosednjih generacij pa mu lomi krila.

Nositeljica odgovornosti za povojni literarnozgodovinski razvoj bi morala biti naslednja generacija. Tega od nje ni terjala samo njena številčnost, marveč tudi

razgibanost, predvsem pa dozorelost v letih preloma, ko je nastopil njen čas. Največji skupni napor, ki bi ga bila s predvojnimi metodami lahko odlično uveljavila, so zbrana dela slovenskih klasikov, kjer je pod Ocvirkovim vodstvom z analitično dognanim gradivom sistematično dopolnjevala vrzeli, ki so jih nekateri bolj osveščeni narodi že zdavnaj zapolnili. Njena največja tragična krivda pa je medsebojna nesloga, ki je nekatere najboljše moči izolirala in onemogočila njihov prispevek. Ta se je sicer v precejšnji meri dopolnjeval tudi z omenjenimi starejšimi močmi, žal prav tako ne toliko, kot so za to usposobljene. — Treba bi bilo ugotoviti vzroke, zakaj ta zbrana dela doslej še niso doživela nobene napovedane monografije, čeprav so nekatera že zaključena, in je edina povojna literarna monografija iz novejših dobe (Koblarjev Gregorčič) morala iziti drugje. Ovir je prav gotovo veliko, ne bi pa mogli tu govoriti o subjektivnih. Posamezniki (Logar, Gspan idr.) namreč s svojimi predlogi izpričujejo smisel za prečiščeno, trdno sintezo in za pretehtano ovrednotenje, kakršno lahko sledi samo solidni, naporni raziskavi. Nekateri uveljavljajo širše sintetične poglede tudi s prispevki pri Matičini Zgodovini slovenskega slovstva, ki bo v celoti plod treh starejših generacij. Slodnjaku in večjemu številu »stoletnikov« (Tomšič, Merhar, pok. Rupel, Gspan, Legiša) se pridružuje tudi Mahnič iz naslednje generacije »desetletnikov«, čeprav dovolj osamljeno, saj je večino literarnozgodovinskih sil in prizadevanj njegovih sodobnikov zajelo družbenopolitično delo (Kardelj, Zihlerl, Vratusa idr.). Mahničev predlog iz pete knjige te obsežne, bogato ilustrirane kolekcije kaže stvarno, jasno metodo, ki se pri posameznih avtorjih — zlasti po obsegu in po zgradbi — sicer razločuje, vendar dobro služi svojemu poljudnemu namenu.

Povojni rod za minuciozne analize kakor tudi za jasne konkretne sinteze z redkimi izjemami nima ne volje ne potrpljenja ne časa, ne more pa brez njih solidno graditi svojih teoretičnih kombinacij in prevrednotenj. V nasprotju s tradicijo se je z večjim teoretičnim razmahom lotil osrednjih problemov in osrednjih osebnosti, kolikor ne posveča pozornosti najmlajšim, še živečim in ustvarjajočim literatom ali problematiki, ki prizadeva sodobnost. To problematiko rad aplicira tudi na starejše avtorje in jih s tem približuje interesom sodobnosti. — Največji plod skupnega zasnuka sedanjih literarnozgodovinskih slovenistov z univerze je sistematična obdelava leposlovja in kritike dvajsetih povojnih let, ki s študijami in antološkimi izbori dopolnjuje vrzel v poznavanju literarne sodobnosti. Metodične sorodnosti in razlike med vodilnim organizatorjem Patermajem in dvema asistentoma iz naslednje generacije posrečeno zrcali troje predlogov iz teh knjig. — Drugi »dvajsetletnik«, ki sodeluje pri tej seriji, Zadravec, se je poleg asistentke iz naslednje generacije takšnemu predlogu iz skupne akcije odmaknil k svojemu specialnemu preučevanju, kot da mu analiza prve povojne dobe več pomeni kakor pa druge in kot da je s prvo sorodneje spojen kakor z drugo.

Kakor je prvo desetletje po drugi vojni kar kričalo po sintetični literarni zgodovini z novimi pogledi in prijemi in ga seve ne moj prekratki Pregled ne Janež-Ravbarjeva z dejstvi sicer dovolj informativna, a deskriptivna knjiga nista mogli zadovoljiti, tako se drugo in bodoče desetletje polnita s številnimi knjigami in obeti te vrste, ki jih snujejo in dograjujejo avtorji iz skoraj vseh omenjenih generacij. Najmlajše poglede na takšno zahtevno delo izpričuje Pogačnikov predlog.

Marsikdo lahko protestira proti tej moji delitvi avtorjev po generacijah, ki je, vsaj na videz, premehanična. Saj združuje delavce tu in tam povsem nasprotnih, celo protislovnih metod. Hkrati ne loči osrednjih, vodilnih od manj pomembnih, obrobnih. Najbolj pa ovira precizne zaključke dejstvo, da se generacije ali vsaj prožnejši posamezniki nenehno prilagajajo potrebam časa in zapuščajo stare značilnosti. Tako prevladuje deloma celo pri predlogih starejših objektivna interpretacijska metoda in težnja k poglobljanju v obliko (Petre, Merhar), zgodovina pa stopa v ozadje. Vendar se pri nekaterih, tudi mlajših, že čuti potreba po razvojnem vidiku, kar zbuja slutnjo po novem, ponotranjenem zgodovinopisju, ki ne bo več moglo živeti zunaj prostora in časa.

Kljub vsej modernizaciji starejših pa se mi zdi zarez med generacijami z nastopom osrednjih »dvajsetletnikov« do zdaj še nepremostljiva. Večino teh »mladih«, ki nočejo biti več »mladi«, loči drugačen pogled na življenje in svet, oropan iluzij. Odprti vplivom zahodnoevropske filozofije, iščejo novih metod za kritje lastnega solipsizma. Pirjevčev predlog je v tem pogledu najfrapantnejši in postavlja na glavo, kar je bilo doslej izrečeno o Cankarju. Z bolj treznim mirom, a zato nič bolj prepričevalno postavlja na glavo doslejšnji pogled na Prešernov svetovni nazor v svojem predlogu Kos. Oba s tem izzivata diskusijo. Priznati pa jima je treba prizadevanje za osrednje probleme življenja, ki so bili vsaj zadnja desetletja preveč zanemarjeni.

Še bolj kot pri »dvajsetletnikih« se kaže pri »tridesetletnikih« nujnost kompleksno razlagati najnovejše literarne pojave kot nov izraz odmirajočega ali odmrlega humanističnega sveta (Kermauner). — Deloma v skladu s takšnim razlaganjem, deloma v protislovju z njim, to je, z etičnega problemskega zornega kota, posegajo v vrednotenje slovenske literarne tvornosti Mariborčani, na nov način zlasti Kramberger.

Iz te bežne oznake predlogov, ki je bolj izzivanje k diskusiji kot pa temeljita analiza (te pretenzije sploh nima), bi bil vnanji zaključek tak:

1. Vseh 47 upravičeno upoštevanih literarnozgodovinskih ustvarjalcev si medsebojno sicer nasprotuje, a s tem dopolnjuje, jih je pa za Slovence deloma premalo, deloma preveč. Premalo, da bi se mogli — tako razcepljeni, kot so — upirati rastoči poplavi nestrokovnih šarlatanov, ki se okoriščajo z njihovim delom in ga razjedajo; preveč, da bi ne bili drug drugemu napoti, kadar gre za slabó organizirano delo.

2. Razen osmih Mariborčanov, po enega Zagrebčana, Zadrčana, Novosadčana, Celjana in Ravenčana žive vsi ti Slovenci v Ljubljani, kar ni zdravo razmerje v primeri z našim celotnim organizmom, saj ga ustvarjalno zastopata komaj dva iz osmih podeželskih študijskih knjižnic (Kranj, Nova Gorica, Koper, Novo mesto, Celje, Ravne, Ptuj, Murska Sobota) in šestih podružnic Slavišičnega društva.

3. Odtrgani so vsi slovenistični ustvarjalni zamejci, naj so Slovenci ali tuje-rodci, ki poklicno grade literarnozgodovinsko slovenistiko.

4. Sodeč po dejstvu, da sloni naša veda povojnih mlajših generacij pretežno na ramenih »dvajset-« in »tridesetletnikov«, ki so v prvih letih tega desetletja

doktorirali pri meni (deloma pri Petretu in Ocvirku), se sprašujem po vzrokih, zakaj od mojega odhoda z univerze z izjemo enega komparativističnega slovenista ni nobenega doktorata več. Kaj je z najmlajšo generacijo? Mar nima nikakršnih znanstvenih perspektiv? Če se kaka znanstvena disciplina vseskoz ne oplaja, je to najnevarnejši znak propadanja.

To so nekateri — ne vsi — razlogi mojega dolgoletnega krika v puščavo po delovnem znanstvenem inštitutu, ki bi povezal vse ustvarjalne slovenistične literarne zgodovinarje v svobodno, a organizirano skupno delo, s čimer bi se izognili kolizijam. Takšna organizacija bi omogočila sistematično zbiranje dokumentarnega gradiva, ki danes žal od dne do dne propada, omogočila bi graditev in dopolnjevanje znanstvene literarne zgodovine, ustrezajoče idejno-estetskimi zahtevam sodobnega časa in njegovi rastoči dinamiki z nenehnim prevrednotenjem vrednot, reševala bi talente in vzgajala mlade moči za ustvarjalno delo. Slišim, da imajo pri bratskih narodih po 50, po 100 literarnozgodovinskih znanstvenikov in znanstvenih aspirantov organiziranih po takih inštitutih. Naša republika pa premore na Akademiji za znanost in umetnost inštitut za literature s petimi delavci! Trije delajo v uredništvu Slovenskega biografskega leksikona, dva pa v »sekciji za literarno zgodovino«, kjer organizirata kartoteko slovenskih literarnoteoretskih terminov in kartoteko neslovenskih literarnih avtorjev. Več pa ne morejo, ker ni sredstev!

S pooblastilom republiškega odbora Slavističnega društva sem romala v preteklem letu po pomoč k predsedniku kulturno-prosvetnega zbora RS slavistů M. Poljanšku in tam zvedela, da je kapital na razpolago, vendar pod štirimi pogoji:

1. vsi merodajni vrhovi naj se zedinijo v enoten sklep;
2. izdela naj se podroben program;
3. javnost naj se seznaní s potrebami po takem inštitutu in s historiatom prizadevanj zanj;
4. iniciativo zanj naj dá Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Drugemu in tretjemu pogoju je zadoščeno že od leta 1964, ko sem program s historiatom vred objavila v Jeziku in slovstvu. V tem in drugem bi bilo danes seveda treba ta program izpopolniti, v jedru pa ne. Takrat se je bil po dolgoletnih prizadevanjih izjalovil zadnji poskus, da se vsaj slovenski literarnozgodovinski inštitut v najbolj skromnih mejah ustanovi v okviru univerze. Snovanje inštituta, ki bi obsegal vse panoge literarne vede, se je že poprej izjalovil. Končno ga je v okviru Slovenske akademije znanosti in umetnosti v navedenih mejah poživil Ocvirk. Kakor je komparativistična in literarnoteoretična dokumentacija iz slovenske literarne preteklosti tudi za slovenskega literarnega zgodovinarja potrebna, pa na tem inštitutu doslej vendarle *manjka prav jedro*, ki bi omogočilo razvoj slovenske literarne zgodovine in *s tem utrdilo korenine naše slovenske duhovne svojstvenosti in rasti*. Manjka namreč slovenski dokumentacijski center, ki bi zbiral vse gradivo o značilnih slovenskih književnih pojavih, zlasti o naših književnikih; ki ne bi načrtno registriral samo vseh njihovih znanih objav in samostojne literature o njih — to dela že naš bibliografski oddelek v Narodni in univerzitetni knjižnici —, marveč upošteval tudi vse njihovo rokopisno



in anonimno delo, hkrati pa tudi vse rokopisno in natisnjeno pričevanje o njih. Tu bi bilo treba reševati vse važne izjave še živečih prič, vse osebne dokumente, fotografije, plošče in filme, vso korespondenco, ne le njihovo, marveč tudi o njih. Takšno delo zahteva kader natančnih, izšolanih, prizadevnih in doganljivih strokovnjakov, ki morajo hoditi na teren. Šele tako bi bilo mogoče v kopijah na enem mestu zbrati vse gradivo in rešiti propadanja vse dragoceno, kar se dan na dan uničuje in briše iz spomina. — Čas bo dokazal, da neizmerno grešimo, če strokovnjakom pravočasno ne nudimo tako zbranega gradiva. Kateri ustvarjalec pa danes še utegne sam prelistavati na stotine časopisja in brskati po nešteti arhivih, da bi odkril — ali pa tudi ne odkril — pomemben podatek za svoj problem. Aškerčeva bibliografija je doslej ena sama bibliografija te vrste, pa še je bila potrebna dopolnila in ga bo potrebna vseskoz. Kakšno orjaško delo je potrebno kot predpriprava za solidno redakcijo zbranega dela našega starejšega klasika, bo potrdil vsakdo, ki je pri tem udeležen. In čemu bi se desetine strokovnjakov zamujale s tem, kar lahko opravi strokovno organizirana ekipa enkrat za vselej ter to sproti dopolnjuje. Seveda tu ne gre samo za avtorje, marveč za registracijo vseh številnih problemov, ki zadevajo literarne vede. In prav tu se začne problem. Kot primer naj služi temeljito obdelano kazalo k Ljubljanskemu zvonu, ki ga je izdala SAZU. Takšne publikacije bi morale biti serijske. To pa je le eden izmed sektorjev znanstvene publicistike. Drugi bi moral obsegati znanstvenokritično obdelano korespondenco avtorjev in posameznih skupin, ki ne pridejo v pošte v objavo med klasiki. Tudi ta je bila v načrtu že za Kidričevega predsedovanja in se je v okviru SAZU že začela objavljati; zadnja te vrste je Levčeva (Bernik), pa tudi Korespondenca novostrujarjev je že na programu.

Želeli bi samo, da bi publikacije tekle po enotnem načrtu in da bi se hkrati ustanovil poseben oddelek, ki bi izdajal dela od najstarejših časov do »moderne«; tak program je na kranjskem občnem zboru razvil Slodnjak.

Po izjavi sedanjega predsednika republiškega odbora SD na tem zborovanju bodo ta prizadevanja našla polno oporo v našem strokovnem društvu tudi v bodoče.

Zavedajoč se, kolikšna podpora bi bila potrebna za uresničitev takega programa — ne le denarna, saj je treba razširiti prostore — si je odbor SD vse leto prizadeval, da bi v skladu s Poljanškoviimi pogoji naši Akademiji omogočil tako razširjen inštitut. Odkril je za to tudi zasilne prostore v tistem delu Križank, iz katerih se je zavoljo higienskih pomanjkljivosti nameravala izseliti Šola za umetno obrt. S prijaznim pristankom ravnateljice te šole arhitektke G. Šukljeto si je vse te prostore ogledal in je ugotovil, da je vanje mogoče prenesti delo ne le vsega Ocvirkovega Inštituta s knjižnico vred, marveč je možna tudi njegova razširitev v prej nakazanem smislu. Hkrati bi bil v kletnih prostorih lahko literarnozgodovinski muzej z vsem dragocenim filmskim in drugim gradivom, ki zdaj ne najde dovolj dostopne in varne strehe. In tako bi končno tudi Slavistično društvo prišlo do lastne skromne sobe v pritličju, kjer bi hranilo svoj arhiv in omogočalo klubske sestanke, diskusije in seje. V soglasju s predsednikom Akademije je naše društvo razposlalo prošnje na merodajne ustanove, da bi si zagotovilo to stavbo ob izselitvi omenjene šole. Pa je bilo spet vse zaman! Šola za umetno obrt je namreč dobila za popravo nehigienskih prostorov zadosten kredit, da bo lahko še nadalje ostala v starih prostorih.

Slavistično društvo kot matica vseh naših slavističnih pedagogov in znanstvenikov pa po treh desetletjih obstoja s svojim arhivom, publikacijami in sejami še zmeraj lahko kolobari po tujih prostorih! V lastni republiki si še ni prislužilo ene lastne sobe! Tako je tudi s slavističnim muzejem! Še huje je s slovenističnim literarnozgodovinskim inštitutom. Ta je in ga ni!

Vsa moja prizadevanja so bila Sisifov napor. Odstopila sem predsedstvo SDS drugemu vodji v dobri veri, da bo temu usoda bolj naklonjena. — Želela pa sem doseči vsaj organizacijo vseh literarnozgodovinskih ustvarjalcev v okviru SDS. Poudarila sem to v uvodnem referatu 27. sept. v Kranju\* in tam skušala opozoriti ne le na pozitivne dosežke naše sodobne znanosti, marveč tudi na nujno potrebo po združenju vseh sil. V času atomskega razkranjanja bi morali tem prizadevneje skupno reševati rastočo perečo problematiko naše stroke in njenega obstoja, hkrati pa si omogočiti načrtno delo in nenehno dobronamerno brezobzirno kritiko, katere pomanjkljivost ogroža vsak razvoj. — Pa tudi tu se je pokazalo, da so razdiralne sile močnejše od združevalnih. Bežeči čas nam je onemogočil vsak sklep in jaz sem se vsaj za nekaj let lahko umaknila med kobilice.

Vendar ne popolnoma. Vrgla sem v Kranju idejo, naj skušajo — ko že v centru to ni mogoče — organizirati tako dokumentacijsko središče za slovensko literarno zgodovino v obsegu lastne podružnice vsaj v lastni lepo obnovljeni študijski knjižnici. Tov. Zorec nam je kot vodja literarne ekskurzije 28. septembra po Jenkovih, Finžgarjevih, Golarjevih in Tavčarjevih krajih hkrati s tov. Krekom lepo dokazal, da na tem področju naše zemlje še ni izginilo prizadevanje po raziskovanju našega duhovnega izročila na terenu. Tako raziskovanje je treba sistematično organizirati in vsestransko omogočiti v kulturnem centru za književnost z gorenjskega področja. Vsi so soglašali, da čaka ta organizacija bodočega upravnika kranjske študijske knjižnice. Dober zgled bi verjetno privlačil podobno organizacijo tudi v drugih podružnicah in njihovih študijskih knjižnicah, kolikor je morda kje — kakor v agilnem Mariboru — do danes že nimajo. Ob takem prizadevanju za reševanje kulturno-literarnega gradiva na domačem terenu naj raste ustvarjalnost vseh podeželskih slavistov in se medsebojno sistematično oplaja.

Prišla mi je tudi misel, naj bi Kranj, ki je s svojim lepim sprejemom izrednega občnega zbora in tečaja slavistov pristrčno dokazal svojo prizadetost, izdal tudi brošurico referatov Jenkovega dialoga; vendar je bilo s tem zahtevano preveč. Morda bo preteklo še precej Save, preden Kranj poleg svojega glasila dobi tudi svojo založnico.

Slavistični odbor, ki si prizadeva organizirati svoje občne zборе vsako drugo leto na drugem mestu Slovenije in si prihodnje leto želi v Novo Gorico, je pripravljen sprejeti predlog, da bi ob tej priložnosti in ob naslednjih priredil podoben dialog o značilnem našem književniku z območja tistih krajev. Prihodnje leto bi prišel v poštev dialog o Gradniku, ki pa se bo potrebno zanj pravočasno pripraviti tudi z mislijo na kasnejšo objavo. Tako bodo vsaj taka srečanja literarnozgodovinskih ustvarjalcev ob strokovnem delu in novih dognanjih omogočala bežne medsebojne stike, ki jih v kakem večjem obsegu vsaj zdaj ni in ni mogoče uresničiti.

Matjaž Kmecl

Filozofska fakulteta Ljubljana

## O KNJIŽEVNI VRSTI, ZVRSTI, TIPU

V Mladinski reviji 1949—50 so na straneh 318—19 tri pesmi Lojzeta Krakarja s skupnim naslovom *Trije literarno nepravilni soneti*. Prva dva soneta sta taka:

Pri nas se literati dan za dnev  
prepirajo po klubih in kavarnah,  
po cestah, po uredniških pisarnah,  
kaj in kako naj pojejo ljudem;

ta zagovarja formo, ta ideje,  
(vsak hoče to seveda, česar nima)  
in često važnejša je čista rima  
kot žar srca, ki naj srce ogreje.

(Pred letom je na primer še slovela  
le poezija, ki je kramp vihtela.)

Pod drobnogledom iščejo vrzeli,  
delijo nauke si za pot iz zmot,  
spletkarijo, se kolnejo, ježe;

a kaj, ko le tak redki so zadeli  
resnico staro, da kdor išče pot,  
naj išče jo edinole v — srce!

Vsi literati zbrani so na seji.  
Molče sedijo eni (skoraj spijo),  
spet drugi dolgovезno govorijo  
o stiku s stvarnostjo in o ideji,

da mora pesnik v svet, na gradilišče,  
v tovarne, zadruga in v sindikate,  
kjer orje traktor in pojo lopate,  
da novih si motivov tam poišče.

(Vsak pravi pesnik brez lopat in znoja  
jih najde vsepovsod. — Pripomba moja.)

In čim bolj gledam puste te obraze,  
vse bolj ničéve, puhle se mi zde  
vse literarne direktive, seje,

vse bolj se zde vse rimane mi fraze  
le pene, ki res v soncu se blešče,  
a vendar ne odžejajo ti žeje.

Tretji sonet je oblikovno enak, le da mu je — pravzaprav ciklu kot celoti — dodan še dvovrstični pripis.

Bežen pogled na te pesmi pove, da gre v vseh treh za neko ponavljajočo se (enako) oblikovno nepravilnost: sicer »pravilni« sonetni obliki je pesnik vsakokrat dodal med obe kvarteti ter obe terceti dvovrstični vrinek. Vsa-kokrat je »nepravilni« vrinek postavil med oklepaje ter ga s tem nekako ločil od »vsebine« preostale pesmi. V drugem sonetu je značaj te ločenosti celo natančno označen kot pesnikova pripomba k nekemu svetu, s katerim se pesnik ne enači. V teh »nepravilnih pripombah je zgoščeno izražen odpor zoper politično usmerjeno, dogmatsko kanonizirano »pravilno« književnost po drugi svetovni vojni pri nas: *Pred letom še na primer je slovela / le poezija, ki je kramp vihtela* — oz. *Vsak pesnik brez lopat in znoja / jih najde vsepovsod. Pripomba moja.* (Mišljeni so motivi.)\* — Tako te pripombe ne predstavljajo le književno-oblikovne, marveč tudi politično ideološko »nepravilnost«. Zgodovinsko kanonizirano idejno pravilnost je pesnik oblikovno izrazil z OBLIKO, ki je v poetiki znana kot najbolj stalna, najbolj določna, med najizraziteje kanoniziranimi; oblikovno simbolno pa je v njeno srce, v oklep med obe kvarteti in obe terceti vstavil verze, ki pomenjajo poleg leposlovne tudi ideološko nepravilnost, upor. Dokler opazujemo takšno pesniško obliko izključno oblikovno, lahko o sonetu

\* Prim. ob tem »Slovenska književnost 1945—65« I, II.

kot o vrstni obliki govorimo torej le pogojno; takoj ko se ga odločimo opazovati »vsebinsko«, zgodovinsko, pa lahko dvovrstične opombe iz oklepajev zaradi njihove oddvojene miselne narave mirne duše izločimo, »ostanek« pesmi je klasična sonetna vrstna oblika.

Lojze Krakar pa je bil tisti čas precej znan prav kot »kramparski« pesnik; edini med mladimi pesniki je izdal lastno pesniško zbirko, ki so ji tako imenovane »kramparske« pesmi odločilno dajale podobo (V vzponu mladosti, 1949), zato je na svoje nepravilne sonete kot spokorjenec pri sopesnikih požel obilen odgovor. Tako je Janez Menart v istem letniku Mladinske revije (str. 359) objavil »Sedem nepravilnih sonetov« s posvetilom: »Posvečeno pesniku treh nepravilnih sonetov.« Nepravilnost njegovih »sonetov« je takšne narave, da jo je mogoče razumeti le še skoz »nepravilnost« Krakarjevih sonetov:

Prvi: Tako visok je bil tvoj piedestal,  
da smo te komaj slišali — mi s tal. — Ugotovitev moja.

Drugi: Kdor posoliti pamet nam želi,  
pretehta naj, če ima dovolj soli. — Pripomba moja.

Tretji: Kdor hoče pokazati pot v srce,  
kot pravi ljudstvo, sam naprej naj gre. — Opomba moja.

Četrti: Takole bi dejal ti Ivan Rob:  
»Težko je biti lev, če nimaš zob.« — Brez pripombe.

Peti: Grdo, če krampe tisti kritizira,  
ki sam se nanje najbolj vneto opira. — Pritožba moja.

Šesti: A vendar hvala lepa za dokaz,  
da človek lahko pljuje v svoj obraz. — Zahvala moja.

Sedmi: Včeraj miš in danes moder ptič —  
Kaj bo jutri — to ve sam hudič. — Bojazen vseh.

Na prvi pogled je očitno, da je od Krakarjevega nepravilnega soneta pri Menartu ostala samo še »nepravilnost«. Medtem ko je mogoče pri Krakarju »nepravilnost« v »pravilni« obliki izrečno določiti, jo izločiti ter v ostanku ugotoviti pravilno vrstno obliko, je pri Menartu to čisto nemogoče: kakor koli jih obrachamo, pred nami ostaja sedem dvovrstičnic, ki lahko le še kot celota s svojimi štirinajstimi verzi od daleč nekako spominjajo na sonetno vrstno obliko, sicer pa so od sonetne oblike tako daleč kakor katerakoli druga verzifikacija. Prvotna vrstna oblika je doživela popoln razkroj. Črta razkroja je docela logična: na prvi stopnji je dvojici pravilni sonet in nepravilni sonet skupen obstoj pravilnega soneta, na drugi stopnji je nepravilnemu sonetu pri Krakarju in nepravilnemu sonetu pri Menartu skupna dvovrstična »nepravilnost«.

Istočasno s to ugotovitvijo pa je mogoče opaziti, da je z doslednim upoštevanjem neke stalne oblike kot »nepravilnosti« (dvovrstičnica opombarskega značaja) ta nepravilnost postala novo pravilo in s tem nova izrazna oblika na ravni vrstnosti. Poetika takšno obliko seveda pozna; poimenuje jo na različne načine, najraje kot epigram. Potemtakem smo bili v opazovanem »razkrajanju« sonetne vrstne oblike pravzaprav priča medsebojni igri dveh vrstnih form: medtem ko se je epigram najprej pojavil kot oblikovna nepravilnost sredi soneta, se je na

naslednji stopnji osamosvojil; zvezo s svojim izvorom je obdržal le še v naslovu.

Obe omenjeni vrsti sta dobro znani tudi slovenski književnosti; uvedel ju je Prešeren, in slovenska teoretska predstava se zvečine ravna po tej njegovi uvedbi. Pojmovanje soneta kot vrstne oblike pri tem ni kaj hudo problematično: vrsta je že od nekdaj določena s tako opaznimi zunanji oblikovnimi lastnostmi, da je ni mogoče zgrešiti. — Z epigramom je drugače, njegova vrstnost ni določena s kakimi kvantitativno oblikovnimi, marveč s snovnimi in modalnimi lastnostmi: pri nas ga zvečine pojmuje kot verzificirano nekajvrstično zabavljico; takšen je bil namreč Prešernov epigram. — Že kratek sprehod po evropski zgodovini te oblike pa nas pouči, da epigram ni nujno zmeraj satiričen, da se je spočetka zvečine pojavljal v elegičnem distihu, da je bil svečano uglašen, da se je pojavljal kot nagrobni napis (Thermopile), kot oblika miselne lirike in podobno — da gre potemtakem za slovstveno vrsto, ki je spremenljiva in se je v zgodovini dejansko močno spreminjala; iz območja prvotne elegično slovesne uglašenosti je po slučajnem ali logičnem razvoju prešla v območje zabavljive satire. — Z drugimi besedami: nepravilnost iz Krakarjevega soneta bi lahko bila tudi večvrstičnica in celo drugače izpovedno naravnana, pa bi jo še zmeraj lahko imenovali epigram.

Tako lahko sicer zapišemo dovolj znano dejstvo, da se sistem vrstnodoločevalnih meril kaže — tudi v našem primeru — kot temeljno neenoten: da upošteva zdaj kolikostna (zunanja oblika) zdaj kakovostna (snov, temeljno izpovedno stanje ipd.) razločevalna merila; in da so zato tudi vrstnodoločevalna pravila različne veljave. — Nekaj redkih leposlovnih vrst, ki so določene po golem zunanjem oblikovnem, kolikostnem merilu, se zunaj strogo določenih vrstnih pravil skorajda ne more pojavljati (sonet, triolet ipd.). Druge leposlovne vrste, ki so določene s snovjo, z notranjo obliko in podobnimi kakovostnimi merili, pa so zgodovinsko močno spremenljive. — Tako poznamo poleg verzificirane balade — prvotnejše v naši predstavi — Kozakovo »Balado o ulici« ali Kosmačevo »Balado o tróbenti in oblaku« kot dvoje proznih pripovednih besedil, v katerih je mogoče — v enem bolj, v drugem manj — opazovati idejo metafizične mračnosti in nerazumljive usojenosti kot tisto, kar besedili sorodi z verzificirano balado. Razlika med njima na eni ter Aškerčevo balado na drugi strani je veličanska in mnogotera — Kosmačevo in Kozakovo besedilo lahko povrh še dodatno vrstno označujemo bodisi kot novelo bodisi kot roman in podobno — pa jima vendarle ne moremo zanikati nekih lastnosti, ki jih sicer poetika pripisuje baladni vrsti. — Z ustrezno relativnostjo vrstnega označevanja, ko je mogoče v najrazličnejših zunanjih oblikah opazovati isto leposlovno vrsto ali ob eni in isti zunanji obliki govoriti o različnih vrstnih pripadnostih, seveda nastaja vprašanje o upravičenosti in smiselnosti takega vrstnega ločevanja nasploh. Določno izraženo: če je v določevanju sonetne in epigramske vrstnosti že v izhodišču takšna razlika, da je mogoče celotno sonetno tvorbo glede na način porabljenе snovi hkrati imenovati epigram ter obratno — če je mogoče ob upoštevanju nepravilnosti nekih ustaljenih oblik dvovrstični epigram imenovati (nepravilni) sonet, nastaja vprašanje, ali je takšna književnovrstna sistemizacija še na ravni znanstvene racionalizacije — ali pa jo je prejkoslej mogoče pojmovati le kot svobodno igro s preživelo konvencijo.

Manj ko so književne tvorbe oblikovno vezane na neko stalno pravilo, izrazi-  
tejše je to vprašanje. — V svoji razpravi »Literatura brez sujeta« (O teorii prozy,  
1925) je Viktor Šklovski zapisal: »Znano dejstvo je, da največji del leposlovja  
(proznega) ni mogoče stlačiti v okvirje kake vrste. Težko je reči, kaj so npr.  
Mrtve duše; Tristram Shandy ali Vojna in mir je mogoče imenovati romana samo  
zato, ker sta narejena zoper zakone o romanu.« Iz razprave o Tristramu Shan-  
dyju pa je mogoče razbrati, da je Šklovskemu prvo takšno pravilo za roman  
zgradba glede na porazdelitev notranjega (pripovedovanega) časa in prostora;  
ta razporeditev pri Sternu namreč ni kronološka, zaporedna, marveč se uvod  
pojavlja šele v 20. poglavju 3. knjige, 18. in 19. poglavje šele po 25. poglavju  
ipd. Med vrsticami torej Šklovski proglašja kot značilen za tradicionalni roman  
neki običajni, zaporedni red stvari, ki ga je sicer mogoče opazovati v katerikoli  
pripovedni tvorbi, ne le v romanu. — Podobno je npr. W. Kayser proglasil oseb-  
nega pripovedovalca (po Käte Friedmann) za značilno lastnost modernega ro-  
mana (v nasprotju z brezosebno pripovedovanim baročnim romanom), čeprav  
po drugi strani tudi nemška teorija o noveli že od svojega začetka sem poudarja  
osebne pripovedovalca kot temeljno vrstno prepoznavalno lastnost novele  
(okvirnost, po Decameronu). — Obakrat gre za poskus vrstnega pojmovanja  
prozne pripovedne umetnosti — torej književne sestave, ki je po zunanji obliki  
najmanj vezana; obakrat gre tudi za zamenjavo vrstnih ter nekih nadvrstnih,  
predvrstnih lastnosti pripovedne umetnosti: taka ali drugačna uresničitev za-  
četka, sredine in konca oz. osebni pripovedovalec nista izključna last te ali one  
pripovedne vrste, marveč sta tako ali drugače lastnost pripovedne tvorbe na-  
sploh, sta do neke mere tipični za epiko. Zlasti je značilen pripovedovalec; pri-  
povedovalca drama ne premore ali pa si ga v potrebi sposoja iz pripovedništva;  
lirika enako.

Literarna teorija je nemožnosti takšnega vrstnega opredeljevanja skušala na  
različne načine obiti. — V teoriji pripovedne proze je na primer že dolgo časa  
izrecno ali neizrecno razvidna težnja po kvantifikaciji in s tem poenostavitvi  
vrstnodoločevalnih meril. Močno znan in velikokrat navajen avtor takšnega  
poskusa je Edward Morgan Forster, ki je v svojih predavanjih iz 20-ih let »As-  
pects of the Novel« (1927) določil za nekakšno pomožno in začasno mejo med  
romanom in novelo 50.000 besed: kar je nad to mejo, mu je roman, kar pod njo,  
naj bi bila novela. Čeprav je Forster merilo le povzel in čeprav izrecno poudarja,  
kako se je tako enostavno opredelil le zato, da bi lahko od zamudnega oprede-  
ljevanja romana kot vrstne oblike kar se da hitro prešel na pomembnejša vpra-  
šanja, je ostal v teoriji verjetno najbolj znan prav po tej svoji odločitvi. —  
Staigerjev učenec Bernhard v. Arx poroča (Novellistisches Dasein, 1953, 8),  
kako se leta 1946—47 v Staigerjevem seminarju nikakor niso mogli zadovoljiti  
z nobeno znano teorijo o noveli in je končno profesor izrekel salomonsko raz-  
sodbo, češ da je novela pripoved srednje dolžine. — Vendar tudi po tej poti  
teorija ni prišla daleč; kolikostno merilo je zmeraj znova kazalo hude pomanj-  
kljivosti. Kayser ga je v svoji razpravi o nastanku in krizi modernega romana  
duhovito ironiziral, češ če bi bilo merilo le dolžina, potem bi o krizi modernega  
romana lahko govorili le v primeru, ko bi zmanjkalo papirja. — Preprosto in  
v prispodobi povedano: besedna umetnina kot vrsta le ni gola, eksaktno izmer-  
ljiva kolikost, marveč je navznoter zapletena struktura s svojimi posebnimi, sub-  
jektivno in objektivno določljivimi lastnostmi.

Tako je teorija prišla do zanikanja smiselnosti vsakršne vrstne klasifikacije. Znana so tovrstna Crocejeva stališča, vendar je dvom v smiselnost vrstnega razporejanja še veliko starejši. Zdi se, da se je pojavil že kar sočasno s pojmovanjem besedne umetnine kot organske, žive — in ne le oblikovne tvorbe: to je vsaj v predromantiki. — Švicarska poetska šola iz 18. stol., oz. njen predstavnik Johann Jakob Breitinger kot eden najbolj trdih nasprotnikov Gottschedove pragmatike in normativnosti (*Critische Dichtkunst*, 1740), trdi: »Ne zdi se mi potrebno sestavljati posebnih pravil, po katerih se morajo ravnati različne vrste pesništva; domnevam, da jih bo razpoznal pisatelj sam iz najboljših spisov znanih piscev, ko jih bo prebiral.« (Po W. Lockemann: *Die Auffassung des Erzählens in der deutschen Dichtkunsttheorie vom Barok zur Aufklärung*, 1962, 131.)

Nad takšen dvom v uspešnost vrstnosti se je v teorijo o teh stvareh naselilo merilo pesništva kot psihološkega in ontičnega pojma: v območju *zvrsti*.

Toda tudi na tej ravni je očitno, da se pesniško pojavlja na različne načine. — Antična opredelitev treh temeljnih načinov pesniškega temelji na enaki formalizaciji meril kakor pri vrstnih sistemih. Tako naj bi bilo mogoče tako imenovane pesniške zvrsti ločiti po načinu razdelitve govora: posameznikov govor, pogovor in mešani govor. Nemška teorija pozna drugačno delitev oziroma pomenovanje — lirika, epika, dramatika — šele od srede 18. stoletja dalje, se pravi iz predromantike (po Irene Behrens). Pri nas pa Ivan Macun v uvodu k antologiji *Cvetje slovenskiga pesništva* (1850) prav tako pozna poleg »liričkega«, »epičkega« in »činivnega« pesniškega predmeta še »smes« (verjetno po F. Schleglu), h kateri prišteva pesmotvore, ki niso čisti, kakor niso bili klasicistični poetiki čisti sestavki, ki so mešali oba temeljna načina pesniškega govora: govor in pogovor (pri Macunu gre za take vrste, kot je npr. esej, v katerem se mešata racionalna, algebraična govorica in pesniška, simbolna, imaginativna). Ne glede na takšno izročilo pa je teorija z mnogo bolj sintetskim merilom (kaj je »pesniško«) mogla zanemariti številne, sistemsko malone nerešljive oblikovne probleme vrstnega pojmovanja pesniškega besedila. Zvrst ji je namreč bila veliko bolj prvinska, temeljna, hkrati pa tudi bolj elastična kategorija (naravna oblika — obstajanja) kot pa vrsta. Različna in mnogoterna podrobna vrstna pravila je lahko spravila na skupni imenovalac in jih prav v imenu tega skupnega imenovalca zanemarila — celo na oblikovni ravni: dramatika se pojavlja v dvo-govoru ali večgovoru; lirika je prejkoslej verzificirana subjektivna izpoved; epika ima svojega pripovedovalca, ki si umišlja kako dogajanje.

S svojim izhodišnim merilom pesniškega v nasprotju z nepesniškim teži opazovanje na ravni zvrstnega predvsem izven določanja oblike oziroma izvablja psihološke in ontološke opredelitve. — Robert Hartl (*Versuch einer psychologischen Grundlegung der Dichtungsgattungen*, 1924) je poskušal določiti tri pesniške naravne oblike (izraz je znan po Goetheju) s pomočjo treh človeških psiholoških položajev: dramatika naj bi ustrezala zmožnosti zahtevanja, ep zmožnosti spoznavanja, lirika zmožnosti čutenja. Karl Viëtor (*Geist und Form*, 1952) določa med takimi temeljnimi stanji in pesniškimi zvrstmi zvezo, ki naj bi jo predstavljala človekova prvinska reakcija na stvarnost: drama ustreza bitju, ki hoče, ep bitju, ki spoznava in opazuje, lirika onemu, ki čuti in izraža. Vendar se dogaja, da se lahko vse tri take osnovne človekove »drže do resničnosti« pojavljajo tudi hkrati — v enem samem življenjskem dejanju. — S takim

pojmovanjem v zvezi je Staiger kasneje (*Grundbegriffe der Poetik*, 1946) zanikal možnosti opredeljevanja s pojmi lirika, epika in dramatika ter se odločil za slogovne pojme lirsko, epsko, dramatsko. Pri tem pa je prav tako izhajal iz razlage življenja: lirsko, epsko, dramatsko naj bi bile literarnoznanstvene oznake za osnovne možnosti človekovega obstajanja nasploh — kakor se pač pojavljajo v književni obliki. V nasprotju z liriko, epom, dramo, za katere trdi, da so prvotno nazivi različnih vrst, ki pa da so se od antike naprej nepregledno razmnožile, meni, da so lirsko, epsko in dramatsko le pridevniki, slogovne kvalitete, ki v umetnini sodelujejo ali pa tudi ne.

Tako je mogoče v teoriji o zvrsteh opazovati premik iz formalnega v psihološko-ontološko opazovanje: za določevanje ni več toliko važna oblika sama po sebi kolikor oblika kot izraz kakega osnovnega človekovega položaja. Pojmovanjska razlika je analogna razmerju med uvodoma navedenim sonetom ter njegovim nepravilnostjo; ena vrsta je določljiva z golo kolikostno obliko, druga z nekim položajem tvorca, ki to obliko stilizira, slogovno uresniči.

Mirne duše pa je mogoče reči, da gre pri takšnem poudarjanju organskega izvora umetnine iz človekove enkratnosti in neponovljivosti še zmeraj za enkrat bolj drugič manj duhovito podaljševanje ustreznih romantičnih pogledov. — Nekakšno racionalistično reakcijo današnjega časa na takšne koncepte v okvirih zvrstne tematike lahko vidimo v različnih logicističnih opazovanjih leposlovnega ustroja. Ta opazovanja se predvsem upirajo psihološkimi homocentričnim merilom (človek = središče tradicionalnega zvrstnega določevanja) in skušajo prepoznati neke objektivnejše, zunaj človeka obstajajoče dejavnike kot merila takega določevanja. — Značilen primer ustreznega opazovanja predstavlja delo Käte Hamburger »Die Logik der Dichtung« (1957), ki je nastalo v zvezi s Kayserjevim razglabljanjem o vlogi pripovedovalca — oziroma kot polemika zoper to razglabljanje. Avtorica po ustreznih jezikovni analizi sklepa, da obstajata dejansko le dve temeljni slovstveni zvrsti: fikcijsko mimetična in lirsko eksistencialna. Do takšnega sklepa je prišla na temelju pojmovanja tako imenovanih odprtih in zaprtih časovno-prostorskih struktur, do opredelitve le-teh pa po razčlenitvi prislovnih določil in njihove rabe v pripovedni umetnini. Če to rabo za primer zaprte (fikcijsko mimetične) strukture ponazoritveno strnemo, bi bila ta kot stavek takšnale: Sekal je drva, saj bo jutri praznik, včeraj pa ni imel časa. — Stavek predstavlja zaprt časovni sistem s svojim relativnim sedanjikom (sekal je drva) in od njega odmerjenim prihodnjikom (saj bo jutri praznik) ter preteklim časom (včeraj pa ni imel časa). Ves sistem je sam v sebi zaokrožen, samozadosten in kot tak ločen tako od pripovedovalca kot od bralca ter njunih sedanjiških eksistencialnih točk; zato naj bi bilo nesmiselno razglabljati, ali se pripovedovalec do pripovedi v stavku obnaša kot do preteklega ali kot do »posedanjenega« dejstva. Sistem je v razmerju do pripovedovalca in do bralca mimezis ali fikcija docela avtonomnega časovno-prostorskega sestava. Takšna mimetična avtonomnost naj bi bila značilna za tako imenovano dramatiko in epiko. — V liriki pa se izraža neposredna eksistencialna odprtost sprotnega dogajanja; v njej ni nič zaključenega; pesem je skoz lirikovo eksistenco časovno in prostorsko odprta, nesamostojna — igra —, nasproti mimetično fikcijskemu zaprtemu logičnemu sistemu. — Na tak način sta ostali od prejšnjih treh le še dve temeljni literarni zvrsti.



Naj gre za takšno ali drugačno zvrstno naziranje, za takšne ali drugačne meritve, zmeraj znova je v teh prizadevanjih opazna težnja po izmikanju zgodovinsko minljivim oblikovnim vzorom kot tvorcem nekih pravil oz. predstav. Namesto zgodovinskih oblikovnih spremenljivk skuša teorija ugotavljati neka splošnejša veljavna merila: bodisi na podlagi psihološkega opazovanja, bodisi na podlagi logicističnih, ontoloških ali drugačnih sklepanj. Namesto ugotavljanja pravil skuša odkrivati neke stalne, tipične možnosti ali lastnosti pesniškega besedila oziroma vrste pesniških besedil. Neke sisteme skuša ustanovljati zunaj vrstnega ali le še v kombinaciji z zvrstnim. Eberhard Lämmert (*Bauformen des Erzählens*, 1955) je npr. programatično proglasil vrstnost za neprimerno in sestavil sistematično pripovednega na temelju različnih tipoloških možnosti oziroma na osnovi razčlenjevanja in opredeljevanja pripovednega besedila po nekih stalnih, ponavljajočih se, dinamično tvornih težnjah pripovednega besedila: predvsem po možnostih gradnje, pripovednega postopka, členitve, po pripovednih načinih ipd. Lämmert trdi v opravičilo svojega dela, da ni noben drug pojem v teoriji tako zmešano rabljen, kakor sta vrsta in zvrst, ter da sploh ni postopka, po katerem bi bilo mogoče ugotoviti vsebinski smisel te ali one vrste: besedila z enako oznako predstavljajo v različnih časih različno uresničenje neke formule oziroma izkazujejo celo drugačno formulo. — Sintetične poti, po kateri naj bi bilo mogoče npr. razložiti odo, ni; mogoče je določiti pesniške prvine iz Alkajeve, Safine ali Pindarjeve ode in potem izsledke kot sistem-folijo prevezniti čez vse zgodovinske spremembe te vrste; praoda pa ostaja prejkoslej prikazen; prav tako kakor praep, praroman, pranovela in vse druge praoblike (priljubljeni abstraktni pojmi iz nemške vrstne teorije). — Zato vidi rešitev predvsem v raziskovanju tipičnega, nezgodovinsko stalnega, hkrati pa v določni umetnini le delnega, neabsolutnega, neuniverzalnega, obstoječega hkrati z drugimi tipičnimi konstituantami pesniškega dela.

Značilno je, da se je takšna teoretska tipologija najglasneje in najbolj plodno razvila in se še razvija spet predvsem v območju epskega kot formno najmanj vezanega pesniškega izražanja. Tu je vzniknila vrsta tipologij, ki največkrat ne skrivajo prizadevanja, da bi na naslednji stopnji pomagale določevati vrstne razlike med posameznimi pripovednimi tvorbami. — Ker gre v tem sestavku le za nekoliko razširjeno informacijo o vprašanju, omenjamo za ponazorilo s tem v zvezi le eno najbolj znanih tipologij romana, to je W. Kayserja delitev romana na roman dogajanja, osebe in prostora. Delitev je zasnovana na t. i. kompozicijski konstituenti: pri prvem tipu določa celotno strukturo oz. zgradbo romana značaj in vloga dogajanja, pri drugem značaj in vloga pripovedovane osebe, pri tretjem pripovedni prostor. V merilih te tipologije je mogoče opaziti naslonitev na pozitivistično-naturalistično shemo: milje-okolje (prostor), zgodovinski trenutek (čas = dogajanje) in dednost (človek). Izvor takšnih meril je Kayserju med drugim narekoval tudi kritično obsodbo ne-naturalističnega oz. ne-realističnega romana (*Entstehung und Krise des modernen Romans*, 1954), — njegovim dedičem in učencem pa najrazličnejše poskuse odpiranja zaprtega tipološkega kroga. — Pri nas precej znan je takšen poskus Aleksandra Flakerja (*O tipologiji romana, Umjetnost riječi*, 1968). Flaker je Kayserjevi trojici dodal namreč še kombinirani tip romana časa in prostora, dalje roman izpovedi in monološko-asociativni roman. S tem je deloma tipološko prekril območja mo-

dernih romanopisnih tvorb, vendar je Kayserjev sistem glede na neenotnost meril desistemiziral. Kayserjeva trojica temelji namreč na trojici pojmov čas-prostor-človek. Flaker pa se o razmerju dodanih treh tipov do te temeljne meritvene trojice ni opredelil. Če bi se, bi moral seveda uvesti nove kategorije, ki pa verjetno ne bi mogle biti docela enakovredne temeljnim trem; v razmerju do njih bi se verjetno obnašale kot podkategorije. — Sistem je tako v resnici odprl — vendar na račun deracionalizacije.

Iz primera je razvidno, da je za uspešnost take tipologije zelo pomembna izbira izhodiščnega merila oz. iznajdba kar se da usklajenih in razčlenljivih, pa hkrati univerzalnih meril-tipov. Kakor hitro niso ta merila usklajena, se začenja sistem odpirati, deracionalizirati in s tem prehajati v svoje nasprotje, v nesistem.

Podobno lahko v območju tipologije romana po merilu pripovedovalca primerjamo enostavno, a zato učinkovito Stanzlovo tipologijo (Franz Stanzel: *Die typische Erzählsituationen im Roman*, 1955) v nasprotju npr. Boothovo (Wayne C. Booth: *The Rhetoric of Fiction*, 1961) ali Markiewiczovo (Henrik Markiewicz: *Głowne problemy wiedzy o literaturze*, 1965) zelo razčlenjeno, pa hkrati močno deskriptivno tipologijo, ki sta sicer obedve precej porabni za razmeroma natančno razporejanje oblik, ki pa ob množični deskripciji hkrati pozabljata na temeljna merila in temeljni smisel takšnega početja.

S svojo podreditvijo kvalitativnosti opazovanja in s svojo ravnodušnostjo do zunanje oblike se je tipologija kot metoda iz območja slovstvene teorije sčasoma naselila tudi v območje slovstvene zgodovine. Sposobnost, s katero zanemarja univerzalnost prikazovanja, ne da bi hkrati nujno izgubila spred oči sintetično podobo kakega dogajanja (npr. pesniške umetnine), je tipologija spodbudila slovstveno zgodovino k t. i. slovstvenozgodovinskim tipologijam, se pravi interpretacijam kakega slovstvenozgodovinskega dogajanja skoz kako tipično, stalno prisotno, neodtujljivo, pa vendar zgodovinsko spremenljivo lastnost tega dogajanja. Zgodovinski prikaz ni več univerzalen, marveč je filtriran in naravnšan skoz kako značilno lastnost obravnavanja predmeta.

Tako se zdi, da danes, v času, ki že zdavnaj več ne priznava normativne poetike kot pesniškega pravilnika, tipološki način raziskovanja vse bolj prekriva prostor, v katerem je sicer še do nedavna absolutno vladala teorija o vrstah in zvrsteh. Takšen razvoj je seveda še ves v znamenju inercije tradicionalnega mišljenja in pojmovanja. O tem navsezadnje ne pričajo najmanj zgovorno že navedene oziroma omenjene tipologije, ki gradijo svoje sisteme enostavno znotraj sicer z ničimer opredeljene tradicionalne književnovrstne oblike (tipologija romana). Zdi pa se kljub temu, da je prav tipološki težnji po prevrednotenju ustreznih pojmov, prevrednotenju, ki ga naravnost ukazuje nepregledna mnogoternost in skrižanost ter s tem sistemska neoprijemljivost živih oblik, danes odprta ena redkih poti v doslednejšo slovstvenoteoretsko sistemizacijo besednih umetnin. — Prav uvodni primer Krakarjevih in Menartovih nepravilnih sonetov pripoveduje tudi v tem jeziku: kako nespoštljivo se živa izpoved s svojo spremenljivo tisočernostjo oblik véde tudi do najbolj okorelih pravil; kako vse bolj pomožno postaja merilo vrstnega in kako ga je slovstveni raziskovalec vse bolj prisiljen kombinirati z drugačnimi vidiki.

Jože Toporišič

Filozofska fakulteta Ljubljana

## PETDESET LET JEZIKOSLOVNE SLAVISTIKE NA LJUBLJANSKI FILOZOFSKI FAKULTETI

### 2. Personalna politika\*

Zimski semester 1919 je jezikoslovni del slavistike začel z dvema rednima profesorjema: Rajkom Nahtigalom, rednim profesorjem slovanske filologije, in Franom Ramovšem, rednim profesorjem za slovenski jezik.

Obe katedri sta se skušali personalno okrepiti najprej z lektorji. Že v zimskem semestru 1920 se razpravlja o lektorju za sh. jezik [(potencialni kandidat je bil tudi A. Drechsler)]. Misel na lektorat srbohrvaščine pa je kmalu spodrinila zamisel »stolice za srbohrvatsko literaturo in zgodovino knjižnega jezika«. Nahtigal se je dogovarjal z Rešetarjem, Matičem in Drechslerjem, mislilo pa se je tudi na D. Bogdanoviča. Z Beličevim posredovanjem je Ramovš uveljavil kandidaturu A. Stojičeviča. Ta je začel predavati v zimskem semestru 1921 kot izredni profesor za »srbohrvatski jezik in literaturo«.

Gotovo že v poletnem semestru 1922 je nastopil tudi lektor ruskega jezika. N. Preobraženski [predlagan 7. nov. 1921]. Konkurenti so mu bili Rozov, Sopočko in Stein]. Katedra za slovansko filologijo je uspešno pripravljala pot tudi lektorju za češčino. Pridobljen je bil kot štipendist češke vlade V. Burian; vaje iz češčine je začel prav tako vsaj že v let. semestru 1922.

Tedaj [(pred 25. sept. 1921)] se je mislilo tudi na »lektorat izgovorjave slovenskega jezika«. Mesto je bilo ponujeno A. Brezniku, svoječasnemu predlaganemu kandidatu za stolicu »slovenskega jezika« na zagrebškem (neuresničenem) provizoriju ljubljanske [filozofske] fakultete. Ko je Breznik svoj prvotni pristanek na lektorsko mesto umaknil, se je sklenilo, »da naj išče prof. Ramovš primerno osebnost za lektorat izgovorjave slovenskega jezika« (7. nov. 1921). [Lektorat naj bi bil »služil tudi namenu, da se npr. srbo-hrvatski slušatelji priuče slovenskemu jeziku«. O nadaljnjih prizadevanjih za ta lektorat v zapiskih ni sledu.] Pač pa se je seminar za slovansko filologijo skušal okrepiti z asistenti. R. Kolarič je bil »asistentski namestnik« že od 2. jul. 1920, od 19. nov. istega leta pomožni asistent, od 30. jun. 1923 pa redni asistent z začasno namestitvijo. Spomladi 1927 je postal stalno nameščen, a je prešel na I. državno gimnazijo kot profesor. — Asistenta je nato slovanski seminar dobil šele 14. avg. 1929: bil je to A. Bizjak, v šol. l. 1924/25 in 1925/26 na Nahtigalov predlog pomožni asistent, l. 1923 pa pomožni knjižničar. Stalni asistent je postal l. 1935, 25. febr. 1950 pa višji asistent.

\* O oklepajih [] in // glej pripombo na začetku prvega dela te razprave.

S tem je bilo skoraj docela formirano učiteljsko telo za dve desetletji; končna bilanca so 3 profesorji (tudi Stojčičević od šol. l. 1925/26 redni), 2 (kontraktualna) lektorja, eden za ruščino, drugi za češčino, in 1 asistent. Konec 30-ih let (23. maja 1939) je bil postavljen za privatnega docenta za slovansko filologijo še A. Isačenko (v štud. letu 1940/41 je predaval rusko oz. sploh vzhodnoslovansko zgodovinsko slovnico).

Gledano v celoti, je mogoče reči, da se je personalno primerno krepila samo stolica za slovansko filologijo, nikakor pa ne slovenistika. (Resda to velja tudi za srbokroatistiko, toda ta se po pomenu in funkciji nikakor ne da primerjati s slovenistiko.) Ker so bili kvalificirani ljudje na razpolago in ker — to dokazuje razvoj stolice za slovansko filologijo — tudi denarne težave niso bile nepremostljive, moramo zaradi tega misliti na odsotnost prizadevanja za personalno izpopolnitev stolice za slovenski jezik. S tem v zvezi je zanimivo mesto v zapisniku fakultetne seje 3. feb. 1926: »Sprejme se prof. Ramovšev predlog: sistemiziranje stolic se postavi z dnevnega reda.« Enako pomembno je vedeti, kako se je uresničil Kidričev predlog, da »naj se izdela načrt tekem 10 let še potrebnih stolic (rednih, izrednih in docentskih)«. 17. jan. 1930 se je na seji obravnaval »Načrt za sistemiziranje stolic na filozofski fakulteti univerze v Ljubljani«. Pod točko 7 in 9 se od slavističnih predlagajo le dotedanje tri redne profesure: slovanska filologija s staro cerkveno slovanščino, slovenski jezik, srbohrvatski jezik s književnostjo. Nanje se nanaša pripis: »Gori navedene redne stolice se smatrajo za glavne stolice in jim pripada vsaki po potrebi tudi po ena docentura.« Kot smo že videli, je to možnost kasneje realiziral le Nahtigal z Isačenkoma, ne pa tudi Ramovš, čeprav so bile potrebe po učitelju slovenskega knjižnega jezika očitne. [To je toliko bolj nerazumljivo, ker je bil prof. Ramovš personalno pobuden celo za druge stolice: »Na predlog prof. Ramovša se sklene, naj se v fakultetni predlog doda prirodoslovnim strokam (geografija, zoologija, botanika in geologija) še ena izredna profesura brez točnejše opredelitve.«

Našo misel, da na slovenistični stolici ni bilo želje po personalni izpopolnitvi, potrjuje odsotnost enakega predloga za slovenistično stolico. Razlog za to je po vsej verjetnosti podcenjevanje predmeta, ki bi ga danes imenovali sodobni knjižni jezik, hkrati pa tudi jezikovnih plasti, ki bi jih vsekakor tudi bilo treba znanstveno obdelovati in raziskovati (npr. skladnja, besedotvorje, fonologija). V bistvu isti negativni odnos do personalne spopolnitve na slovenistični katedri izkazujejo tudi druga dejstva. 11. maja 1931 se je obravnavala še ena sistemizacija, a tudi tedaj so bili poleg rednih stolic za slovenščino, slovansko filologijo in sh. jezik in literaturo predlagane le še docentura in asistentura za slovansko filologijo, poleg tega pa za isto stolico še lektorati za ruščino, češčino in poljščino. Nič boljše ni bilo s slovenistiko 1935, čeprav se je tedaj na predlog<sup>1</sup> Ramovša »fakulteti priporočalo, da zahteva za prihodnje budžetno leto čim več novih rednih in izrednih profesorur in docentur«. [Denarna preskrbljenost je tedaj videti dobra, saj 17. 11. 1937 beremo: »Fakulteta ima torej 10 honorarnih predavateljev /.../ Kreditov je za vse dovolj.«]

Neposredno pred okupacijo 1941 je bil na mesto odšlega lektorja za češčino izvoljen B. Urbančič.

<sup>1</sup> Dodano prof.

V obdobju okupacije je personalna zasedba slavističnega oddelka ostala v bistvu nespremenjena, le da je svoje mesto takoj skraja zapustil Isačenko. Z Urbančičevim odhodom v partizane (jeseni 1943) je ostala brez učitelja češčina, brez asistenta pa je bil slavistični oddelek od 4. do 30. mar. 1942, ko je bil Bizjak v zaporu. Od jan. 1943 pa je bil asistent volonter Vlado Novak.

Prva važna sprememba v obdobju nove Jugoslavije je bila, ko je fakultetni svet sklenil kreirati učno mesto za slovenski knjižni jezik (1. okt. 1945, tako kot za češčino in poljščino) v obliki lektorata. To mesto je bilo še isti mesec (22. okt. 1945) tudi razpisano, 24. maja 1946 pa »/p/rof. Ramovš predloži za lektorja za slovenski knjižni jezik dr. Antona Bajca, prof. na učiteljišču«. Oktobra 1946 je slovenski knjižni jezik po več kot četrto stoletju obstoja slovenske univerze končno le dobil specializiranega učitelja ([7. jun. 1948 predlagan,] 26. jun. 1948 pa potrjen za »docenta slovenskega knjižnega jezika«, 28. jun. 1951 pa za izrednega profesorja).

1. okt. 1947 je bilo v fakultetnem svetu sklenjeno »imenovanje Urbančiča Borisa za lektorja češkega jezika, Štefan Rozalije za poljski jezik in Smole Viktorja za slovaški jezik«. [Zanimivo je, da se je za češ. lektorat l. 1945 spet zanimal Burian, a je bil že 24. jul. 1945 vrnjen na svoje dotedanje službeno mesto B. Urbančič. 1. 7. 1947 je zaradi vakantnosti češkega lektorata že bil imenovan za lektorja R. Kolarič, vendar se je izvolitev preklicala.] Z opisanimi namestitvami iz okt. 1947 je bil torej prvotni enotni lektorat za češki in slovaški jezik [glede na udeležence natečaja] razdeljen na dva dela.

[Katedra za slovansko filologijo je imela sedaj rednega profesorja, lektorje za poljščino, ruščino in češčino in asistenta. Glede na z družbenopolitično ureditvijo utemeljen narasli ugled ruščine »/f/fakultetni svet sklene /5. dec. 1945/ na predlog prof. Nahtigala, naj se takoj in z najkrajšim rokom razpiše pet lektorskih mest za ruski jezik na filozofski fakulteti«. Že januarja 1946 so se obravnave prispele prijave, strokovna usposobljenost pa jih je po profesorski oceni razvrščala takole: J. Prezelj, B. Sokolov, I. Željeznov in G. Assejev. Do njihove izvolitve pa, zdi se, ni prišlo.]

Potreba po utrditvi slovenskega jezika med slušatelji filozofske fakultete (prim. 4. jul. 1946: »Uvesti je treba izpit iz slovenščine za vse kandidate filozofije«) se ni odrazila v sistem[at]izaciji zadevnega učiteljskega mesta, temveč se je to breme začasno obesilo na rame novo izvoljenega lektorja Bajca. [(Prim. 5. maj. 1947: »Končno ugotovi tov. dekan /Peterlin/, da predava lektor dr. Bajec slovenski jezik za slušatelje vse fakultete in ne samo za slaviste.« Posledica Bajčeve preobremenjenosti s predavanji za neslaviste je bila tiha likvidacija slovenskega jezika za neslaviste že 1949. l.)]

V visokih 40-ih letih in na začetju 50-ih let je bil torej oddelek za slavistiko jezikoslovno zaseden kot še nikoli: 3 redni profesorji, docent za slovenski knjižni jezik, honorarni predavatelj za ruščino (N. Preobraženski), lektorji za poljščino, češčino in slovaščino. Poleg tega so bili 3 do 4 asistenti [: višji asistent Z. Bizjak, od 23. okt. 1948 pa B. Pogorelec kot pomožni asistent pri katedri za slovenski jezik /oddelek za fonetiko in historično slovnico/, M. Sovre kot pomožni asistent pri katedri za slovenski jezik /oddelek za uvodna lingvistična predava-

vanja/ in F. Jakopin kot pomožni asistent za slovansko filologijo. Občasno še Rigler in Kranjec.]

Te nove namestitve so [bile denarno zagotovljene s tedanjimi ugodnimi možnostmi (prim. 30. mar. 1948: »dekan /Škerlj/ prosi, da naj vsak predstavnik katedre do 1. aprila javi dekanatu število in zvanje osebja, ki na katedri primanjkuje radi pravičnega pouka in dela«), so] pa hkrati posledica dejstva, da so v personalno politiko posegli iniciativni slušatelji slavistike. S tem v zvezi je zanimivo mesto v zapisniku s seje 3. maja 1948: »želje slavistične skupine ŠM glede namestitve novih pomožnih asistentov za slovenski jezik in zgodovino slovenske književnosti sprejema Fakultetni svet z odobravanjem na znanje in jih bo podprl, ko bodo kompetentni profesorji — kakor je že dgovorjeno — stavili konkretne predloge.« Študentje so ob tej priliki zahtevali tudi profesorja za ruski jezik; res nameščen pa je bil lektor za bolgarski jezik (Simeon Hespčiev) 1949. leta.

V tem času so bile težave le s češkim lektoratom. Ker je novo izvoljeni lektor za češč. bil poklican na drugo mesto, je bil Nahtigalov predlog, da bi to delo prevzel Smolej, ko ta ni hotel, se je predlagal nov razpis mesta (23. okt. 1948). Že 27. nov. 1948 je bil za lektorja češčine izvoljen Fran Bezljaj, ni pa menda bil takoj potrjen, in se na tem mestu personalno vodi šele od 20. feb. 1950.

Komaj je bilo personalno stanje na slavističnem oddelku kolikor toliko ugodno [(od 4. nov. 1950 je imel pomožna asistenta tudi slov. knjižni jezik)], pa so že začele nastopati deloma nepričakovane težave.

Personalno krizo na slavističnem oddelku je z nevarno obolelostjo konec 1948 začel Fran Ramovš, ki je potem le s pol prejšnje moči od časa do časa še predaval, zelo pa ga je okupiralo tudi<sup>2</sup> predsedništvo na slov. akademiji za znanost in umetnost. L. 1951 sta dosegla upokojitveno dobo Stojičević in Nahtigal; spomladi 1952 je Stojičević umrl, Nahtigal pa odšel v pokoj s koncem šolskega leta 1952/53.

Nastale vizele so skušali sprva zapolniti z rodom prvega desetletja ljubljanskih slavistov. Že 23. marca 1951 je fakultetni svet razpravljal o imenovanju R. Kolariča za honorarnega predavatelja za zgodovinsko slovnico slovenskega jezika. Kolarič je nato res honorarno predaval do konca šolskega leta 1957/58. Tedaj je bil [v redno delovno razmerje na istem mestu sprejet]<sup>3</sup> Tine Logar, ki to delo opravlja še sedaj<sup>4</sup>. [Izbran je bil za docenta »za zgodovino slovenskega jezika s posebnim poudarkom na slovenski dialektologiji.«]

Nahtigala, ki je zadnja leta vse manj predaval, je že v šol. letu 1950/51 delno nadomeščal A. Bizjak s predavanji in seminarškimi vajami iz stare cerkvene slovanščine in slovanske primerjalne slovnice, skoraj v celoti pa je njegovo delo<sup>5</sup> prevzel v šol. letu 1951/52, vendar le do hude obolelosti spomladi 1952, v šol. letu 1950/51 pa je Nahtigalova predavanja iz stare cerkvene slovanščine opravljal tudi asistent F. Jakopin.

<sup>2</sup> Beseda tudi zamenjana z nato.

<sup>3</sup> Izpuščeno zamenjano s kot docent za ta predmet

<sup>4</sup> Dodamo kot profesor.

<sup>5</sup> Zamenjeno s predavanja.

30. maja 1951 pa v zvezi z Nahtigalovim predlogom, »da se poverijo asistentu Fr. Jakopinu delni izpiti iz starocerkvenoslovanščine«, svet sklene, »da se povabi v sporazumu z ministrstvom prof. Tomšič, ki naj opravi izpite iz starocerkvenoslovanščine«. Eno leto (1952/53) je Nahtigalova predavanja o primerjalni slovnici slovanskih jezikov »z omejitvijo na praslovanščino in starocerkvenoslovanščino pod lingvističnim vidikom« prevzel prof. K. Oštir. Od 1953/54 je končno [F.] Tomšič kot izredni profesor prevzel večino obveznosti Nahtigalove stolice. [Pri delu v seminarju za slovansko filologijo in staro cerkveno slovanščino naj bi mu bila pomagala asistenta F. Jakopin in M. Sovre.]

Ker je Tomšič primerjalno slovnico slovanskih jezikov predaval samo izjemoma, si je slavistični oddelek v šol. l. 1955/56 in 1956/57 pridobil za honorarnega predavatelja tega predmeta [bivšega lektorja češkega jezika,] F. Bezlaja. [Ta se je nato potegoval za mesto profesorja za zgodovinsko slovnico in dialektologijo slovenskega jezika (obenem z R. Kolaričem in T. Logarjem), zato v šol. l. 1957/58 slovanske primerjalne slovnice ni predaval, jo je pa, ko je bil s šol. letom 1958/59 sprejet v redno delovno razmerje na fakulteti.]

Tako sta po daljšem obdobju nejasnosti in nestalnosti [sedaj] bivše Nahtigalovo delovno mesto zased[a]la F. Tomšič, ki se je zmeraj bolj omejeval na staro cerkveno slovanščino, in F. Bezlaj, ki je bil /1958/ izvoljen za izrednega prof. primerjalnega slovanskega jezikoslovja (redni profesor od 26. 12. 1962).

Tudi zamenjava Stojičevičevega mesta se je vlekla nekaj let. Da se razpiše mesto rednega profesorja ali docenta »za zgodovino srbskohrvatskega jezika in stare srbske in hrvaške književnosti«, je fakultetni svet sklenil že 17. sept. 1952, 13. jan. 1953 pa je izmed treh kandidatov, [tj. Bratoljuba Kljajiča, Vasa Tomaničiča in Nikole Pribičiča,] izvolil [prva] dva »ex sequ loco« za izredna profesorja. Do uresničitve tega pa ni prišlo in isti forum je 12. okt. 1953 sklenil, da se začasno zaposli Janko Jurančič, tedaj profesor na Višji pedagoški šoli. 27. dec.<sup>6</sup> je bil Jurančič izvoljen za honorarnega predavatelja [(predlagan pa je bil za honorarnega docenta), 16. marca 1961 je bil predlagan za višjega predavatelja,] 23. maja 1962 pa postane izredni profesor. — [Že 9.] dec. 1952 je<sup>7</sup> imenovan za lektorja srbskohrvatskega jezika Dalibor Brozovič. To mesto je zasedal do konca šol. leta 1955/56. Dec. 1956 je bil po B. odhodu na isto mesto predlagan Vatroslav Kalenič, vendar [se je nastavitev zavlekla, tako da] je začel delati šele s šol. letom 1958/59.

[Svojevrstne personalne probleme je za slovenski knjižni jezik v tem času reševal tudi A. Bajec. 4. nov. 1950 »predlaga, da se /.../ Marko Kranjec, slušatelj III. sem., in Rigler Jakob, slušatelj V. sem. slavistike imenujeta za pomožna asistenta /.../ za slovensko opisno slovnico, pravorečje in pravopis«. Dec. 1952 je bil Rigler imenovan za inštruktorja, 1953 za demonstratorja, nazadnje pa je bila na 9. junija 1954 sistematizirano mesto asistenta za slovenski knjižni jezik 21. okt. 1954 izvoljena B. Pogorelec, bivši provizorni asistent pri Ramovšu, tedaj pa gimnazijski profesor.

<sup>6</sup> Dodano 1953.

<sup>7</sup> Dodan bil.

3. dec. 1955 je bila predlagana sistematizacija mesta demonstratorja za knjižni slovenski jezik. To mesto je 14. okt. 1957 zasedel Jože Pogačnik, in sicer z izrecnim dostavkom »pri stolici za slovenski knjižni jezik«.]

Nekako sredi največje dejavnosti je<sup>8</sup> Bajec [že] 25. maja 1957 »prosi/1/ za upokojitev zaradi šibkega zdravja« [in tako odprl krizo predmeta slovenski knjižni jezik, ki je trajala dobrih 15 let.] Fakultetna uprava je tedaj sicer pooblastila »[tov.] prodekana /Vidava/, da v imenu fakultete govori s predsednikom[a] fak. sveta in jima predloži, da bi povabil[a] prof. Bajca, naj umakne svojo prošnjo za upokojitev in zaprosi za reelekcijo« [toda posredovanje, če je do njega res prišlo, ni bilo uspešno]. In tako je predmet slovenski knjižni jezik na slovenski univerzi [bil]<sup>9</sup> spet brez učitelja. [Ker je asistent slov. knjižnega jezika bil že 2. leto na Poljskem na specializaciji, novo izvoljeni demonstrator Pogačnik pa tudi ni delal čudežev (Kolarič, Bezljaj, Logar so bili še v postopku), so na seji 7. in 9. dec. predlagali upokojenega Bajca za honorarnega predavatelja za opisno slovnico. V tem svojstvu je potem predaval<sup>10</sup> do 30. 6. 1963, vendar v šol. letu 1959/60 le cikel predavanj v aprilu in maju.

[Ker se je med tem (od 21. nov. 1958) B. Pogorelec vodila kot »asistent za sodobni knjižni jezik in primerjalno slovansko gramatiko« in je svoje energije morala posvečati tudi drugemu delu svojega naslova, je dokaj čudno, da jezikoslovci slavističnega oddelka niso bili za to, da se 9. marca 1959 sistematizirano mesto »asistenta za sodobni slovenski knjižni jezik« tudi razpiše. Potencialni kandidat za to mesto je bil J. Toporišič, ki je nato po Bajčevem dokončnem odhodu s slavistike kot lektor slovenskega jezika na zagrebški filozofski fakulteti bil izbran za »honorarnega predavatelja za ciklus predavanj« (mesto namreč ni bilo razpisano, število predavalnih ur pa omejeno na 4). Predavanja in vaje je prevzel s šol. letom 1963/64 in jih ima vse doslej. Od 1. 1964. del učne snovi iz slov. knjižnega jezika predava tudi B. Pogorelec, venio legendi za predavanja na 1. stopnji iz slovenskega knjižnega jezika pa je 1964 leta dobila tudi asist. T. Orožen, a je odtlej občasno vodila le seminarske vaje.]

Ker so bile vse [te] rešitve le provizorične, je bila 30. sept. 1965 razpisano mesto »docenta za slovenski knjižni jezik«. Zanj sta se potegovala B. Pogorelec in J. Toporišič. [24. feb. 1966 sta bila za docenta predlagana oba, a glasovalo se je samo za B. Pogorelec. Potrebno večino je dobila ob ponovnem razpisu in tako 31.<sup>11</sup>] maja 1966 postala docent za slovenski knjižni jezik, medtem ko se je J. Toporišiču priznala vnaprejšnja habilitacija za isti predmet.

Če so bile z izpopolnjevanjem knjižno slovenističnih delovnih mest tolikšne težave, pa tega nikakor ni mogoče trditi za druge slavistične predmete. 21. okt. 1954 je bila izvoljena za lektorja ruskega jezika Vlasta Tominšek, 21. maja 1956 pa Vera Brnčić. Redno nameščena 1. 11. 1958 (do konca šol. l. 1959/60.) [Že 1. 8. 1957 je postala Valentina Orožen asistent za staro cerkveno slovanščino in slovansko filologijo. 9. mar. 1959 predlagana sistematizacija in razpis

<sup>8</sup> Dodano prof.

<sup>9</sup> Bil prestavljen za je.

<sup>10</sup> Izpuščeno zamenjano: *Upokojeni prof. Bajec je kot honorarni predavatelj za opisno slovnico potem predaval.*

<sup>11</sup> Zamenjano z B. Pogorelec.



mesta za zgodovino slovenskega jezika in slovenske dialektologije pa se je 27. sept. 1960 realiziralo v obliki asistenture za primerjalno gramatiko slovanskih jezikov (Emilija Hajnšek, nastavljena od 1. 12. 1960 do 31. 5. 1964). Pri katedri za sh. jezik in književnosti je bil 26. okt. 1960 izvoljen lektor za makedonščino (Blaže Ristovski, nameščen od 1. 6. 1961 do 31. 5. 1964). 31. 10. 1966 je bil na njegovo mesto izvoljen Dragi Stefanija (nastopil službo s šol. letom 1967/68).

Okrog leta 1960 so bile razmere za nove namestitve v zvezi s pripravljajočim se dvostopenjskim študijem zelo ugodne, saj v zapisniku neke seje (l. 1960) beremo, da »bo sedaj mogoče izpopolniti predavateljski kader in zasesti vsa predavateljska mesta, zlasti za prvo stopnjo študija«; in res je »/n/a predlog fakultete Izvršni svet upošteval njene potrebe in soglašal s sistemizacijo 68 novih mest«. Ne glede na te ugodne razmere je tudi asistentsko mesto za srbo-hrvatski jezik in književnost — sistemizirano že od 26. jun. 1956 — ostalo nezasedeno (aspiranti so bili pač nekdanji pomožni asistenti Stane Grebenc, Janez Rotar in Stane Šimenc.)

Na rusistiki je po odhodu Preobraženskega v Zadar s šol. letom 1960/61 prevzel skrb za predavanja iz jezika F. Jakopin[, ki je hitro na to postal predavatelj, pozneje pa višji predavatelj]. Od 7. 7. 1961 je bil na rusistiki za lektorja Janez Zor, prejšnji asistent za rusko književnost, od šol. leta 1964/65 še Vlasta Tominšek, [od 1965/66]<sup>12</sup> pa zaporedoma še en sovjetski lektor ([dve leti] R. Jakovenko, [dve pa] A. Bronskaja).

Personalna zasedba predmetov zahodnih slovanskih jezikov se je z Urbančičevo ponovno (četrt) namestitvijo za lektorja češkega jezika (1. 11. 1955) ustalila vse do danes. [Poučevanje zahodnoslovanskih jezikov se je okrepilo v tem smislu, da je bilo 15. mar. 1959 Janu Petru dovoljeno imeti vaje iz češčine (za eno leto?),] od šolskega leta 1965/66 [pa] se izmenjujejo tudi lektorji Poljaki za poljski jezik: Władysław Kupiszewsky, od 1966/67 Władysław Lubaš, od 1967/68 Władysław Łaciak.

[Če sedanje dokončno personalno stanje jezikoslovnega dela slavističnega oddelka primerjamo s stanjem, ko so zanj v glavnem vendarle skrbeli njegovi ustanovitelji (Nahtigal, Ramovš, Stojičević), npr. na začetku 50-ih let, niti ne ugotovimo posebne številčne razlike: prej 11 oseb (s provizornimi asistenti pa 14), sedaj 17:

	1950/51		1968/69
Nahtigal	Jakopin	Bezljaj	Zor
Ramovš	Sovre	Štefan	Orožen
Stojičević	Pogorelec (prov.)	Smolej	Kalenič
Bajec	Rigler (prov.)	Jakopin	Toporišič (hon.)
Preobraženski	Kranjec (prov.)	Pogorelec	Tominšek
Bezljaj		Logar	Stefanija
Štefan		Tomšič (hon.)	Bronskaja
Smolej		Jurančič	Łaciak
Bizjak		Urbančič	

<sup>12</sup> Zamenjano z nato pa po dve leti.

Razlika posebno ni velika, če upoštevamo, da je tudi od sedanjih 17 moči nekaj honorarnih (prej Rigler, Kranjec — sedaj Tomšič, Toporišič), dopolnilno pa gostujeta poljski in ruski lektor. Prave razlike ugotovimo šele v okviru posameznih predmetnih skupin:

1950/51

1968/69

1. prim. sla. jezikoslovje in stara cerkvena slovanščina:

Nahtigal	Bezljaj	Tomšič	Urbančič
Štefan	Bizjak	Bezljaj	Štefan
Smolej		Smolej	Žaciac

2. slovenski jezik:

Ramovš	Bajec	Logar	Pogorelec
Pogorelec	Rigler	Orožen	Toporišič
Sovre	Kranjec		

3. srbohrvatski jezik (z makedonščino):

Stojićević	Jurančič	(Stefanija)
	Kalenič	

4. ruski jezik:

Preobraženski	Jakopin	Tominšek
Jakopin	Zor	Bronskaja

Prva skupina se je v teh letih okrepila za 20 %, tretja za 200 %, četrta za 100 %, tretja — slovenski jezik — pa se je *zmanjšala* za 30 %. Ker gre v primeru slovenskega jezika za narodno pomemben predmet, ki se gotovo mora izmed vseh gojiti najintenzivnejše na slovenski univerzi, se zelo vsiljivo ponuja sklep, da tako personalno stanje ni niti najmanj zadovoljivo in ga je nujno odpraviti z namestitvami (in sicer stalnimi) tako učiteljev kot pomožnega osebja. Stanje na predmetu slovenski knjižni jezik je toliko bolj neugodno, ker se pomen tega predmeta, kot smo povedali v prvem delu te študije, s časom samo večja, kar za marsikateri predmet, ki sedaj na slavističnem oddelku personalno tako prosperira, prav gotovo ne velja. Rešitve seveda ni v mehanični ali linearni slabitvi drugih predmetnih skupin, dokler denarna sredstva niso odločujoči faktor (očitno je, da med sabo moramo imeti nekoga, ki zna malo več stare cerkvene slovanščine, pa lektorate za posamezne slovanske jezike), temveč v krepitvi personala slovenističnih predmetov. Trenutno pa je položaj na slovenistični stolici res tak, da zgleda, da potrjuje misel, da nam je več do tujega kot do domačega.

V obravnavanem obdobju pa niso negativna samo številčna razmerja učnega personala; negativno je učinkovala tudi nestanovitnost osebja in menjavanje njegove funkcionalne namenjenosti: umrejo Stojićević, Ramovš, Bizjak in Nahtigal; drugam odidejo Bajec, Preobraženski, Kolarič, Rigler, Hajnšek; interesno se preusmerjajo Bezljaj (češčina — primerjalna slovnica), Pogorelec (fonetika, zgodovina jezika — knjižni jezik — knjižni jezik, primerjalno slovansko jezikoslovje — knjižni jezik), Orožen (stara cerkvena slovanščina in primerjalna slo-

vanska slovnica — slovenski jezik), Zor (književnost — jezik). Skoraj ni mogoče verjeti, da se to ne bi bilo odrazilo tako v pedagoškem delu slavističnega oddelka kot v njegovi znanstveni in poljudnoznanstveni proizvodnji.

Seveda je del teh negativnih pojavov posledica neizogibnih dejstev, v precejšnji meri pa so posledica uveljavljanja osebne volje ali hotenj, ki jim skrb za uspevanje predmetov ni bila zmeraj poglavitna. Tega vsaj v prihodnosti ne bi smelo več biti.]

(Se bo končalo)

Jože Stabéj

SAZU Ljubljana

## IZ ZGODOVINE SLOVENSKEGA BESEDJA

Ko nadaljujemo sestavke iz zgodovine slovenskega besedja, moramo pojasniti tole: več bralcev želi, da bi sestavki zajemali kar največ besedja iz Pleteršnikovega slovarja, ki da kar kriči po dopolnilih in novih besedah.

Teh in podobnih želja nikakor ni mogoče spraviti v sklad z našim pisanjem, ki ni in noče biti kak zarodek sicer zelo potrebnega zgodovinskega slovarja slovenskega jezika. Naši sestavki so le poljubno izbrani skromni in nepopolni dodatki ter pojasnila bolj ali manj znanim slovenskim besedam. Odmerjen in omejen prostor ne dopušča, da bi pri posamezni besedi povedali vse, kar je potrebno vedeti za njen zgodovinski nastanek, razvoj itn. Naši primeri samó živo pričajo, kako sila zapleten, a še neraziskan je izvir slovenskega besedja in do kod vse segajo korenine kake besede. Torej ne moremo in ne smemo nič dokončnega reči ali zapisati o prvotnosti te in te slovenske besede, dokler ne bo s temeljitim preučevanjem v vsem dočista osvetljena.

**očarati** — Caf, Robinson 1849, 351: očariti, verhexen; **očevljati** = s čevlji pre-skrbeti, Hipolit, Dict. II., 26: beschuhen, *ozhévlati*; **očit**, **očitnost**, **očitovati**, **očivestven**, **očivestnost** — F. Vrančić, Dict. 1595, 59: Manifestare, Offenbar machen, *Ocsitovati*; Manifestus, Offenbar, *Ocsit*; med več hrv. slovarji tudi Sušnik-Jambrešičev Lexicon 1742, 535: Manifestatio, *Ochituvanje*, Manifestus, *Ochivešzten*, *ochit*; od tod Apostel, Dict. 1760, 37: Augenscheinlich, *ozhiten*, Augenschein *ozhitnost*, Augenscheinlichkeit, *ozhivestnost*, *ozhivestozha*; str. 235: Offenbar, *ozhiten*, cr[oatice] *Ozhivest,a,u*; pozneje med več pisci npr. Dajenko, Lehrb. 1824, 124: *očitni* svedok, der Augenzeuge; **oddelenje** — Hip., Dict. II., 5: Abtheilung, *oddelejne*; M. Wolff 1802, 245: tó je njih *oddelenje*; **oddotati** — Rogerij I., 22: ti *fi mene* ... *oddotal*; **oddruženje** (= separatizem) — Nov. 1861, 217 218. 219; **oder** — Hip., Dict. I., 588: Scena ... *voder* fa Comediánte; **odkožiti** — Hipolit, Orbis pictus (1712), 22: Lepores exuit, die haasen streiffet er ab, te sajze on [= kuhar] *flejzhe*: *odkoshi*; **odpreti**, **odpretje** = odprtje — Slovenija 1842, 2: državni zbor *odpreti*; SN 1870, 100, 4: *odpretje* dež. zbora; SPor 1950, štev. 188, str. 4, 5. stolpec: ob 11 slavnostno *odpretje* hipodroma; **odpustek** — Briž. sp. I.,

10: Imeti mi ie *otpustic* moih grechou; III., 23: *Iod puztic* otboga priel; **odstavek** — P. P. Glavar, Pogovor od Zhebelnih Rojou 1776, 585; Pohl., T. m. b. 1781, U3<sup>a</sup>: *Odftavk,a,m*. Der Absatz. Punkt. Paragraphus, Punctum; Pohl., Kray. Gram. 1783<sup>2</sup>, 218: *fname*ne tega *odftavka* Abschnitzzeichen (§) sonst Paragraph; **ogledalo** — Apostel, Dict. 1760, 332: Spiegel, *sgledalnik* (takó imajo Evangelia inu lystvui 1612, 34a!), *ogledalu*, kar je vzel iz Sušn. — Jamb. Lexicona 1742, 933: *Speculum*, *Zerczalo*, *ogledalo*; Pohl., Kr. Gram. 1768, 33: *Ogledallu*, Spiegel; Gutschmann, Chr. Refn. 1770, 217, in Wind. Sprl. 1777, 162: Spiegel, *ogledalu*; Pohl., *Kratkozhasne Uganke* 1783, 23: *Enu ogledalu*, ali *shpegel*; Dajenko, Lehrb. 1824, 338: *Pripodoba v ogledáli*; Murko, *Slow. Sprl.* 1832, 164: Der Spiegel, *ogledalo*; Iv. Navratil, *Védež* 1848, 208: *Zérkalo* ali *ogledalo* ne (špegel); F. Vrančić, Dict. 1595, 100, pozna le *Zarczalo*, bile pa so pri Hrvatih navadne tudi oblike *ugledalo* (Belostenec 1740, Reljković 1767, 434); **ognjeniti** — M. Jarc, Vergerij. LZ XLVII. 1. (1927), 676: Brezkrajna žalost trga mi besedo, slepi spoznanje, *ognjeni nagon*; **ogrlica** — Pohl., *Kmetam* . . . 1789, 150: *oggerlize* — Halsbänder; v T. m. b. 1781, U<sub>3</sub>b, le: *Ogerlin,a,m*, Halseisen. Numella; **okapnica** (Tropfsteinhöhle) — S. Rutar, Pokn. grof. Goriška in Gradiščanska. Ljubljana 1892, 5: v novejšem času obiskujejo najbolj Divaško . . . *okapnico*. *Okapnica* »Vilenica« pri Lokvi; **okisan** — Apostel, Dict. 1760, 124: *Gesäurt okyfsnen,a,u*, *okysan,a,u*. *okyfsanu* Söle; **oklepaj** — Murko 133, Dslow. W., stolpec 712 (pri geslu: *Unterscheiden*): (das Einschlußzeichen) *medmestje*, *oklepaj*; Breznik je menil (ČZN 1938, 98), da je besedo *oklepaj* šele Janežič l. 1850-51 sam naredil\*; **oko** — glej **kurje oko**, kjer še dodaj: Sušnik-Jamb. Lexicon 1742, 113: *Clavus*, 3. *kurje oko*, ali *jehmenecz*. *Hüner-Aug*, oder *Gersten*; str. 672: *Paronychia*, . . . *kurje oko*, *Hüner aug*; verjetno od tod Apostel, Dict., 1760, 143: *Henneraug* an *fissen*, *kurje oku*; Dalm., *Biblia* 1584, I., 48<sup>a</sup>, 75<sup>b</sup>, 110<sup>b</sup>: *oku sa oku*, *sob sa sob*, *oku sa oku*, *Sob sa sob*, *Roka sa roko*, *Noga sa nogo*; III., 5<sup>a</sup>: *Oku sa oku*, inu *Sob sa Sob*; **okon** — (okata riba, riba z velikimi očmi) — Primer, kako so se prevzemale besede iz drugih jezikov v slovenščino, je tudi *okon*. Zapisana je samo v Sušn.-Jamb. Lexiconu l. 1742, 691: *Perca*, *Okon* riba. *Perfsg*, *Perffing*, *gewiffser* *Fifsch*. Odtod jo je prepisal Apostel l. 1760 v Dict., str. 241, 258: *Perstling* . . . *fisch okon,a,m*; Rehling, *fisch*, *Perstling okon,a,m*, in napravil na strani 258 še pridevnik *okonski,a,u*, ter pripisal: zhe *Bulshe Rýbe nymash*, *Je okon* tudi dober. Iz Apostlovega slovarja je besedo prepisal v juniju l. 1843 O. Caf, po njegovem zapisu pa jo je vknjižil Plet. I, 813, poleg te pa še na str. 818 obliko *okun*, ki jo je razlagal že Cigale l. 1860, str. 176, pri geslu *Bars* oder *Barsch*. Iz češčine *okaun*, iz poljščine *okun*, je prevzel besedo prvi Megiser v *Thes. Pol.* 1603, II., 236, pod *Perca*. Iz Pohl. T. m. b. 1781, X 3<sup>a</sup>, je preknjižil Gutschmann v *DwW* 1789, 211 in 530, za *okona* novo ime *oftrersh*, ki pa ga je Hipolit poimenoval l. 1712 v Dict. II., 25, z: *Bersche*, *egle*, ein *fisch*. *ostròsh*, ali *ostròshniza*, riba. *perca*. Z imenom *okun* poznajo to ribo poleg Čehov in Poljakov tudi Hrvati in Rusi; **okradnik**, **okrasti** — Gutschmann, *DwW*. 1789, 37: *Beamter* . . . *Sprichwort*: *uradnik okradnik*, es ist kein Amt, das nicht *Henkenswert* wäre; Dajenko, Lehrb. 1824, 225: *okrasti*, *okradnem* *bestehlen*; **okrogloličan** — A. Breznik, *Vezhna Pratika* 1789, 29: *Shenske* pod tem *Planętam* *rojene*, *fo* *lepe*, *s* *dolgmi* *lafmi*, *okroglolichne*; M. Kastelec, *Kr. Zhebelifa* II. (1831) v pesmi »Veseli«: se deviza *Okroglolichna* *na* *fmehuje*;

\* P. Musi, Navod v' branje . . . V' Zeli 1832, ima pri Snamenja med besédami (str. 21—25) na str. 24 tudi: *Oklepáj* (); Murko . . .

Murko 1833, slov.-nem., stolpec 290: *Okroglolizhen, zhna, zhno*, von rundem Gesichte; Janežič 1850, 420: Rund-Rundes Mädchen *okroglolična* deklica, itd.; **omizje** — Dalm., Biblia 1584, III., 22<sup>b</sup>: *fo vfi doli fedli, enu omisje per drugim*; III., 36<sup>a</sup>: *per vsakim omisji po petdeset*; Pohl., Krajn. Gram. 1783<sup>2</sup>, 114: *ommisje*, die ganze Tischgesellschaft, odtod M. Zagajšek, Slov. Gram. 1791, 228-29: *ommisje*, Tischgesellschaft, itd.; **omrežje** — Hip., Dict. II., 78: *Nez. gartri, omrejšhje*; Metelko, Lehg. 1825, 41, pa navaja: *omrežje Gitter*; Schönleben Evang [1672] S. 320. Luka skusi *omrežje*; **onomadne** = onega dne = ondan; Breznik je v SJ I (1938), 62, menil, da je M. Kastelic okrog l. 1680 zapisal v svoj slovar, verjetno po ustnem hrvaškem viru, pod Nuperrime izraz *vnu madnĕ*. Hipolit, ki je rabil za svoj Dictionarium l. 1711-12 tudi Kastelčev rokopisni slovar, tega izraza ni razumel, pravi Breznik, pa je zapisal tole obliko: Dict. I., 395: *vnu-majdne*, vnlängst, nuperrime, nuperus, *vnimajdni*; a Hipolit ima še več teh zapisov. V Dict. I., 546: *unumajdne*, Dict. II., 100: *Jüngst, neulich . . . unumajdnĕ*, Nuper, Dict. II., 133: *Neulich vnumadnĕ*, nuper, nuperrime, Dict. II., 208, 234: *vnumajdne*. Po Ak. Rječniku (Zagreb) je Breznik še pripomnil, da se nahaja oblika *onomadnje* samo enkrat pri A. M. Reljkoviću v Satiru 1762 »po svoj prilici griješkom«. Ni pa omenil Breznik, da ima Rječnik hrv. ili srp. jezika, Dio IX, Zagreb 1924—1927, str. 7, 8, še več navedkov besed *onomad*, *onomadne*, *onomadni* itd. od Mikalje (l. 1649) do Sušnik-Jambrešičevega Lexicona l. 1742 in še naprej. Po Sušn.-Jambr. Lex. str. 611: Nuper, Neki dan, *onomadne, vetomadne*, fzkoro, nedavno. Neulich, je napisal tudi Apostel v Dict. 1760, 226: *Neulich, Negst. undan. Tonoy cro.[atice] onomadne*, u kratkem . . . u unih dnejh, une dni. Pleteršnik, I., 830, misleč, da je beseda *onomadne* pač narečna slovenska, jo je vzel iz Kastelčevega Dictionariuma in po Cafovem zapisu iz Hipolitovega ali Apostlovega slovarja, česar pa Pleteršnik ni vedel; **opasilo** — V pomenu ital. dedicatione je zapisal *opassilo* že Alasia da Sommaripa v Vocabolario l. 1607; v pomenu pas, der Gürtel, pa ima *opasilu* npr. Gutschmann v DwW 1789, 126, 205, 248. *Opasilo* v pomenu godovnega vozila in cerkvenega patrocinja je beseda verjetno veliko starejša. J. Bilc je zapisal v Nov. 1857, 248, tole: *Pravil mi je star mož, da še dobro pomni, ko so cerkev na ta dan [= opasila] s konopom, kakor človeka, ki mu je god, opasali. Zato je še navada, da rečejo, kadar gredo komu god voščiti, »gremo ga vezati«.* Več beri v sestavku Sergija Vilfana, *Vprašanje »opasila«* v SE IX. l. (1956), 253—260; **opat** — F. Vrančić, Dict. 1595, A la: *Abbas, Oppat*, od tod Meg., Thes. Pol. 1603, I., 2: *Abbas. Slav. apt. Dalm.[atice = Vrančić] Oppat, Bohem. wopat, opat, Polon. opat*. Izmed več hrv. slovarjev ima tudi Sušn.-Jambr. Lexicon 1742, fol. 1<sup>b</sup>: *Abbas, Opat, Abbatia, Opatia, Opatztvo, Opatovina, Abbatia, Opatovinicza*, in od tod Apostel, Dict. 1760, 9: *Abt oppat, Abtey oppathstvu, oppatovjna*, dim. *oppatoviza*; Pohl., T. m. b. 1781, XI<sup>b</sup> (verjetno iz Belostenčevega slov. 1740): *Oppat, Oppatovina, Oppatya*, Ein Abt, Die Abtsgebühr, Die Abtey; besede *apat* Pohl. nima, v preostalih starejših slovenskih slovarjih je večidel oblika *abat*, *abatica* itn., šele v Murkovem slovarju l. 1833 poleg te tudi že *opat*, *opatiza* itd. Še l. 1848 je zapisal A. Strajnsak v Vedežu, str. 18: *Sveti apat ino pušavnik*; **opeka** — F. Vrančić, Dict. 1595, 54: *Later, Ziegel, Oppeka*; Meg., Thes. Pol. 1603, I., 781, II., 609: *Later, Tegula . . . Croat. opuka*; Krajn. bes. pisano, 231: *oppeka* (iz Vrančićevega slovarja?); med drugimi hrv. slovarji tudi Sušn.-Jambr. Lexicon 1742, 481, 975: *Later, Tegula, Opeka*,

krovna *Opeka*, od tod Apostel, Dict. 1760, 470: Ziegel Tahziegel krovna *opeka*, in Gutschmann, DwW 1789, 461: Ziegel, *opeka*; Murko 1833 (po Gutschm.) *opeka*, Janežič 1850-51, itd.; **opica** — Iz neznanega vira ima že Meg., Thes. Pol. 1603, II., 517: Simia. Croat. muna, Bohem[ic]e] *opicze*; med hrvaškimi slovarji ima prvi Belostenčev l. 1740 izraz *opica*, ki pa je — po zapisku v Ak. Rječniku — staroruska beseda. Potem ima Sušn.-Jambr. Lexicon 1742, 922: Simia, *Opicza*, Munna, Mojemuca, Ein Aff; od tod Apostel, Dict. 1760, 14: Aff, Afina, Afinia. cro-[atice] *opiza*, Muna, abusive Merkavza; v tiskanem slovarju pa ima šele Murko l. 1833: *opiza*, kar je vzel iz Dajnkove slovnice l. 1824, ta pa iz del Dobrovskega Die Bildsamkeit in Lehrgebäude. Pohlin, T. m. b. 1781, Qq4<sup>b</sup>, ima obliko *Vôpèza*, Šmigoc, Wind. Sprl. 1812, 187, pa kajkavsko *jópiza*; Pohlin je zapisal (A1<sup>b</sup>) še Afèna, Afenza; **opolzen** — Hip., Dict. I<sup>2</sup> (prepis), 35: Anguilla . . . *opólsna* riba; **opresnina** — M. Ravnikar, Abezédnik 1826, 24: Tako lé dobimo v' kuhinjo mnoge perkuhe ali *opresnìne*. Rad jem *opresnìno*; **original** — Hipolit, Buquize od Slejda . . . V' Lublani 1719, 18: bodo timu *Originalu* enáke; **oris** — Janežič 1850, 10: Abschilderung, popis, *oris* (iz Mažuranič-Užarevičevega slovarja l. 1842); **orožnik** — V pomenu: ein starcker gewapneter (Luter), fortis armatus (Vulgata) ima Dalm., Biblia 1584, III., 38<sup>a</sup>: en mozhan *Oroshnik* svojga Dvora varuje, v Registru pa: Crajnški Oproudi, Corofhki *Oroshniki*; v enakem pomenu rabijo besedo *orožnik* tudi Trubar, Krelj, Kastelec, Hip., Dict. II., 76. V poznejšem in današnjem pomenu pa je besedo zapisal šele Vodnik, Slov. Bef., zv. 38/4a: Gendarmerie, *oroshniki* pl. *orofhníza* Gensd Armes, pl. *oroshniki*, einer *oroshník*; Cigale l. 1860 je za to besedo navedel vir (Vodnik, Plet. I., 848, pa ne; **osec** = osat — Apostel, Dict. 1760, 88: Distel *ofsez*, *ofsat*; **osip**, **osipanje** — Hip., Dict., 575, 576: *ofsip*, ali *ofsipanje* tiga grofdja; **osobenjstvo** (Plet. I., 858: osobenjevanje) — Apostel, Dict. 1760, 71: bilgerfart, *ofsobenstvu*; **osončje** — J. Volc, Stoletna pratika 1847, str. 2, 5, 7: Podoba nafhiga *ofolnzhija*, *ofolnzhja*, Svoje *ofolnzhije* stori; Cigale 1860, 1492: Sonnensystem, das, *osolnčje*; Oznanilo IV. l., Ljubljana 1950, štev. 41—42, str. 2: naša zemlja in *osončje*; **ostrovid**, **ostroviden** — Apostel, Dict. 1760, 191: Luchs, ein Thier *ofjstruvid*, Luchsen *ofjstruvidni*, iz Sušn.-Jambr. Lexicon 1742, 524: Lynx, Ein Luchs. 2. Metaph. *Ostrovid*; **ostrožnica** — V rokopisu sign. 71 v NUK v Ljubljani je na fol. 300 zapisano pri latinski besedi vepres [= trnov grm] z roko iz prve polovice 15. stol. slovenska beseda *hostrosintze*, *ostrosintze*; zanimiv, doslej še nikjer vknjižen, pa je Hipolitov zapis iz l. 1712 v Dict. II., 25: Bersche, egle, ein fisch. *ostròsh*, ali *ostróshniza*, riba. perca [fluviatilis, der Barsch]; glej še *okon*; **osveta** — Apostel, Dict. 1760, 252: Raach . . . cr.[oatice] *osveta*, *osvetivanje*, iz Sušn. Jambr. Lex. 1742, 1041: Ultio . . . *Ofzveta*, *Ofzvetjenje*. Rache; **ošterijašiti** — Apostel, Dict. 1760, 44: Ausschenken — wein karzhmujem ati, kazhmarim iti, *ofterriajsim*, *iti*. Stovernam, ati; **otrnilo** — Apostel, Dict. 1760, 187: Lichtbuzer . . . *oternilu*; **oziralo** — J. Mencinger, Bore mladost. Slov. Glasnik 8/1862, 281: gledal je na mirno jezero, v kterega *oziralu* so vse zvezde jasnega neba migljale; J. Logar je v ZD I. (1961), str. 362, zapisal: *Oziralo* = ogledalo, zrcalo. Izraz je pač Mencingerjeva tvorba. Breznik pa je v svojem izvodu Plet., I. 879, pripomnil: *oziralo* = Wasserspiegel; Cigale je l. 1860 v slovarju, str. 1856, tolmačil: Wasserspiegel, der, gladina, lice, poveršje od vode, zerkalo vode; **ožmekniti** — Apostel, Dict. 1760, 42: Auspressen — weinbeer, *osmeknem*, *ati*.

(Se bo nadaljevalo)

# Zapiski, ocene in poročila

## NOVA ZGODOVINA HRVATSKEGA SLOVSTVA\*

Čprav priprave za zgodovino hrvatskega in srbskega slovstva trajajo že leta, slovstvenim zgodovinarjem vendar ni uspelo dati znanstvene sintetične podobe omenjenih slovstev. Slovensko slovstvo ima s te strani znatne prednosti.

Ne bi pa mogli reči, da v novejšem času ni nič storjenega, da bi postopoma prišli do širokih sintez. Nekateri slovstveni zgodovinarji so prikazali vsaj eno slovstveno obdobje ali kakšno leposlovno zvrst ali so izdali obširne monografije o posameznih pisateljih hrvatskega in srbskega slovstva. Tako je prof. Antun Barac orisal v posebnih knjigah slovstvo narodnega preporoda ter petdesetih in šestdesetih let 19. stoletja. Šime Vučetić je izdal knjižico o hrvatskem slovstvu med obema vojnama, Miroslav Šicel kratek pregled novejšega hrvatskega slovstva in Miroslav Vaupotić večji oris hrvatskega slovstva v angleškem in hrvatskosrbskem jeziku. Poleg tega je izšla Panorama hrvatske književnosti 20. stoletja (pregled), v obširnih člankih pa so obdelani skoraj vsi realisti in nekaj modernistov.

Pri Srbih sta Velibor Gligorić in Najdanović posvetila veliko pozornost srbskim realistom, Miodrag Popović srbskemu zgodnjemu romantizmu, Sveta Lukić srbskemu sodobnemu slovstvu in drugim jugoslovanskim slovstvom. Poleg tega obstaja vrsta novejših študij; med njimi je treba posebno poudariti pragozd člankov o Andriću i Krleži.

Vse to fragmentarno delo naj bi slednjič prispevalo k celotni podobi enega in drugega slovstva. Tudi avtor knjige, o kateri je beseda, si ni postavil naloge, da bi obdelal vsaj celotno starejše hrvatsko slovstvo, ampak se je prostorno in časovno omejil.

Kakor je razvidno že iz naslova, je prikazal starejšo hrvatsko slovstvo od 16. do 18. stoletja, in sicer v severni Hrvatski in Bosni. Pisec knjige, dr. Krešimir Georgijević, upokojeni univerzitetni profesor hrvatskega slovstva v Beogradu, se ni hotel spuščati v najstarejše obdobje pismenosti, ni pa posrečena druga časovna omejitev, ker je pretrgal proces upadanja posameznih pokrajinskih slovstev in zlitja v enoten književni tok v času preporoda. Avtor ni obdelal slovstva južne Hrvatske, ker bi mu to bilo »prena-porno« (uvod) in bi verjetno za to potreboval še enkrat toliko časa.

Tako je v Georgijevićevi knjigi prikazano kajkavsko slovstvo s protestantskim poizkusom, slavonsko slovstvo in književno delo Hrvatov v Bosni. Zoževanje problematike v tej knjigi pa je vendar prineslo nekaj pozitivnih rezultatov zlasti zato, ker sta kajkavsko in slavonsko slovstvo prikazani z večjo pozornostjo in na širšem prostoru kot pri Vodniku in Kombolu.

Iz slovstva na področju Bosne je prikazal samo hrvatske pisateljice (M. Divković, P. Posilović), kot je to naredil že prej Vodnik in ne dolgo pred tem Kombol. V bistvu je isto, kot je Škerlić orisal srbske pisce, ki so delovali v Bosni (Šantić, Kočić) v svoji *Zgodovini nove srbske književnosti*.

Knjiga je s svojimi oznakami in kvalitetami upravičila svojo izdajo. Z metodološke strani je sodobnejša od pomembne Kombolove *Zgodovine hrvatske književnosti do preporoda* (1945). Snovi se je lotil pisec s sociološko-estetsko metodo. Prikazal je hrvatsko slovstvo v okviru družbenopolitičnih in kulturnih razmer hrvatskega in turškega fevdalizma. Omejil se je samo na kratke in najvažnejše življenjepisne podatke. Osnovno pozornost posveča idejni analizi, v nekoliko manjši meri izraža mnenja in sodbe o umetnostni vrednosti del. Posameznim pisateljem tudi priznava slovstvenozgodovinske zasluge v razvoju hrvatskega slovstva; mnoge književnike povezuje s tujimi pisatelji, od katerih so dobili spodbude.

Krešimir Georgijević: Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni. Matica hrvatska, Zagreb 1969, str. 322.

Knjigo je avtor pisal vrsto let. Ta slovstvena zgodovina odkriva preiščeno in uravnoteženo zgradbo in sintetične rezultate. Očitno je, da je avtor na podlagi lastnega raziskovanja in preverjanja gradiva in na podlagi znanstvene literature o predmetu, ki je nakopičila veliko novih podatkov o aktualnem obdobju, prišel do novih konkretnih pogledov in sodb ali je s priznanjem prevzel že ugotovljena dejstva prejšnjih avtorjev, tj. Vodnika in Kombola. Zato so mnogi portreti postali polnejši, razširili so se in obogatili s sintetičnimi otenki.

Zlasti so mu uspeli portreti izrazitejših osebnosti: Vlačiča, Križanića, Habledića, Kanizlića in Brezovačkega. Pri prikazovanju pisateljev je večinoma spretno vpletal sočne značilne citate iz njihovih del, ki do sedaj niso bili tako znani. S tem je pisca bralcu še bolj približal; bralec je sedaj rad sprejel sodbe avtorja knjige, prežete z izbranimi citati prejšnjih raziskovalcev. Njegove sintetizacije so solidno pretehtane in delujejo enostavno in prijetno, tako npr. karakterizacija Matije Vlačiča (str. 22):

»Matija Vlačić, Labinjanin, Istrijan, Ilirik, Slaven, dao je u svojim ogromnim folijantskim spisima njemačkoj reformaciji kičmu i snagu, tako da se ona poslije Lutherove smrti nije slomila i napravila kompromis s Rimom. Hrvatskoj reformaciji ostala su od njega dva polemička spisa, koja nije mogao obilježiti svojim imenom. Svakako ga je boljelo što je tako malo mogao učiniti za svoju braću u »najslađoj domovini«, u Istri i Hrvatskoj, što nije mogao biti od pomoći svojim zemljacima u štampanju protestantskih knjiga u Njemačkoj. Time Vlačićeva figura postaje još tragičnija.«

Obilje novega gradiva je nanese, da so nekateri manjši književniki, ki jih je Kombol samo bežno omenil, dobili svoje posebne portrete (Ferenc Črno, Adam Alojzije Baričević, Juraj Malevac, Blaž Tadijanović). S tem je njihova navzočnost v hrvatskem slovstvu izrazitejša določena. Uvedel je tudi nekatere nove pisatelje (Ivan Muliš), ki pa vendar ne pomenijo presenečenja. Popravil je nekatere napake starejše historiografije. Očistil je humani lik Tita Brezovačkega, ki so mu podtaknili nekatere konservativne težnje. Tako pesem *Horvat Horvatom hrvatski govori*, ki jo je prof. Franjo Fancev natisnil kot delo Tita Brezovačkega, Georgijevič pripisuje po raziskovanju prof. Milana Ratkovića Juraju Malevacu, s tem pa njemu tudi idejno zmedo.

Ob posameznih poglavjih je avtor dodal izbor novejših in važnejših literature o določenem obdobju ali pisateljih. V poglavju o reformaciji bi bilo potrebno dodati poleg Slodnjakove študije še članek Mirka Rupla *Trubar in Hrvati* (*Slavistična revija* 1961/62) in pri Brezovačkem disertacijo Janka Jurančića o jeziku tega pisatelja. V prikazu Adama Baltazarja Krčelića bi bilo dobro omeniti, da je Josip Evgen Tomić vzel gradivo iz dela *Annuae* ne samo za roman *Za kralja — za dom, temveč tudi za svoj najboljši zgodovinski roman Vdova* (1891, 1903) in za nekatere novele (*Tabella rangorum*).

Splošni vtis je, da je Georgijevičeva knjiga napisana z razumevanjem in ljubeznijo do hrvatskega slovstva. Je solidna in pregledna sodobna informacija o slovstvenem življenju od 16. do 18. stoletja v severni Hrvatski in Bosni. Dobro bi bilo, ko bi bila spodbuda za podobno obdelavo starejšega slovstva v južni Hrvatski. Ker sta kajkavsko in reformacijsko slovstvo imeli pogoste zveze s slovensko književnostjo, je ta knjiga zanimiva tudi za slovenske slaviste.

Emil Štampar  
Filozofska fakulteta Ljubljana

## JEZIKOSLOVJE NA VI. KONGRESU ZVEZE SLAVISTIČNIH DRUŠTEV JUGOSLAVIJE V BUDVI

Jezikovnim vprašanjem so bili na VI. kongresu prebrani le trije referati, ker je eno odpadlo. Prvi dan je Jovan Vuković govoril o Znanosti o jeziku in znanosti o književnosti, peti dan pa dr. Dalibor Brozović o Stanju in problemih v jugoslovanskem jezikoslovju. Obema predavanjema je sledilo veliko število koreferatov in razprav, zato nismo imeli občutka, da bi bilo jezikoslovje na tem kongresu zapostavljeno.



Vuković je v uvodu govoril o sorodnosti in različnosti družbenih znanosti ter o odnosih med njimi, pri čemer je poudaril nujno povezavo med znanostjo o jeziku in znanostjo o književnosti. Obema je namreč skupno besedilo sporočila, na katerega oblikovno stran se slovstveni raziskovalec *opira*, da bi laže razložil njegovo vsebinsko in funkcionalno vrednost, jezikoslovec pa ima oblikovno stran za *osnovo* svojega preučevanja, da lahko potem ocenjuje njegovo pomensko in funkcionalno vrednost. Zato mora biti jezikovno znanje slovstvenega raziskovalca trdno, jezikoslovnemu raziskovalcu ne sme biti tuja funkcionalna in pomenska stran besedila. Po Vukovičevem mnenju je torej potreben strokovnjak za jezik in za književnost, obvladati mora slovstvene in jezikoslovne metode; predvsem pa je zaželeno sodelovanje med raziskovalci domačega jezika in književnosti ter raziskovalci tujega jezika in književnosti.

Vuković sodi, da tako sodelovanje ovirajo tradicionalne metode v eni in drugi vedi, zato kljub poskusom modernizacije ni uspešnega dela niti na univerzah, še manj pa na srednjih šolah. Vse preveč je psiholoških, socioloških in zgodovinskih osvetljevanj piscev in pojavov v književnosti, vse premalo umetnostnih razlag besedil. Za tovrstno temeljito analizo del je potrebno tesno sodelovanje med jezikoslovci in leposlovnimi estetiki, predvsem pa uporaba metod jezikoslovne stilistike, brez katere danes ne more biti celotne analize umetnostnega izraza. Po Vukovičevem mnenju starejši strokovnjaki ne morejo razumeti, da danes jezikoslovna stilistika prežema s svojimi metodami vso jezikoslovno znanost in da je prav tako temelj vsem oblikam slovstveno stilistično raziskovanje. Z reorganizacijo univerzitetnega študija in spremembo metodologije raziskovanja jezika in književnosti pa bo treba pravilno usmerjati mladi znanstveni kader in ustvarjati nov tip srednješolskega učitelja materinščine. Le tako bodo dobili dijaki srednjih šol primerno jezikovno in slovstveno izobrazbo.

V nadaljnjem obravnavanju je posegel Vuković v zgodovino strukturalnega jezikoslovja od začetka tega stoletja do danes ter ugotovil, da je ta znanost prešla razburkana obdobja, odvrгла različne teorije, ki so ji zmanjševale vrednost, sedaj pa se vse bolj ustaljuje in prehaja v globine raziskovanj. Uspehi se kažejo na vseh jezikovnih ravneh: v fonetiki, fonologiji, stilistiki, oblikovanju, predmet uspešnega raziskovanja pa je postala tudi skladnja stavka, ki jo je mladogramatično jezikoslovje puščalo ob strani. Prav stavek pa nudi v vseh svojih medsebojnih funkcionalnih odnosih največje možnosti za ocenjevanje besedila. Vuković je izrazil upanje, da bodo mladi jezikovni in slovstveni strokovnjaki uspešno izoblikovali teoretske osnove za preučevanje stilističnih funkcij stavkov v leposlovnem besedilu.

Danes se ustvarjajo tudi teoretične osnove za novo jezikoslovno vedo, intonacijsko stilistiko, saj je intonacijski ustroj stavka predmet številnih jezikoslovnih raziskovanj, rezultati teh raziskovanj pa se bodo prenesli tudi v analizo leposlovnih besedil, kar bo zopet vez med obema znanostima.

Ob koncu predavanja je Vuković poudaril še veliko pomembnost strukturalnih metod v pomenoslovju, kajti jezikoslovje brez pomenoslovja je siromašno. Nedvomno pa je tudi, da je pomenoslovje, temelječe na jezikoslovnih prvinah, trden most med znanostjo o jeziku in znanostjo o književnosti.

V razpravi so makedonski slavisti (Čedo Cvetković, Goce Stefanovski, Vojo Jakovski, Ruža Panoska, Ljubica Sekulić in Kepeski) sicer ugotavljali, da je referat resda pomemben prispevek jezikoslovni znanosti, so pa sodili, da v naših objektivnih razmerah še ni dovolj možnosti za nakazano modernizacijo jezikoslovja na univerzah in srednjih šolah. Razlagali so predvsem težave v zvezi s poukom materinščine na srednjih šolah, kjer je razmerje med književnostjo in jezikom še vedno odvisno od osebne afinitete učiteljev. Tudi dosedanji pomanjkljivi učbeniki ne prispevajo veliko k boljšemu pouku, znanstveno osebje na univerzah pa vse premalo uspešno oblikuje jezikoslovno izobražena srednješolskega učitelja. V povezavi med univerzo, strokovno pedagoško

službo in učiteljstvom vidijo makedonski kolegi močan prispevek k napredovanju srednješolskega in osnovnošolskega pouka materinščine.

Fran Petre je poudaril izredno pomembnost povezave med slovstveno in jezikoslovno znanostjo; s tem je soglašal tudi M. Čorac, ki je posebej poudaril pomembnost jezikoslovnih raziskovanj; zato naj bi bilo v bodoče kar največ doktorskih disertacij s tega področja, naslednji jugoslovanski kongres slavistov pa naj dobljene izsledke analizira. Maliku Muliču je bilo pomembno predvsem vprašanje, kako naj univerza izobražuje študente, da bodo lahko pristopili k jezikoslovni slogovni analizi besedil. Težave so po njegovem prav v tem, da absolventi srednjih šol nimajo dovolj osnov za študij jezikoslovja na univerzi, ker se v osnovni šoli nauče malo slovnice, v srednjih šolah pa se učitelji izogibljejo sistematičnemu pouku materinščine.

Dalibor Brozović je sicer sodil, da so teze, ki jih je obravnaval Vuković, sprejemljive, vendar po njegovem mnenju jezikoslovna stilistika ni zdravilo, ki bi lahko odpravilo vse probleme v današnjem jezikoslovju. Po njegovem so osnovni vzroki za težave v vedno širši in nekontrolirani javni rabi materinščine; zato bi bilo predvsem treba najti metode za odpravljanje pomanjkljivosti in nepravilnosti. Pri tem pa seveda lahko jezikoslovna stilistika uspešno pomaga; zaželeno je, da Vuković pri svojem ugotavljanju in raziskovanju ne bi ostal samo na pol poti — pri iskanju krivcev vseh težav. Radoslav Joksimović ni soglašal z negativno oceno dela visokošolskih in srednješolskih učiteljev. Po njegovi sodbi modernizem v jezikoslovju ni nastopil šele s strukturalizmom, saj so bili nekateri jugoslovanski jezikoslovci že pred tem znani v svetu kot uspešni raziskovalci jezikoslovnih vprašanj (Belić, Popović), a tudi imena nekaterih sodobnih jugoslovanskih jezikoslovcev in slovstvenih zgodovinarjev se uvrščajo med vrhove svetovne in evropske jezikoslovne in slovstvene znanosti. Za verodostojnejšo oceno srednješolskega pouka želi več dokumentacije, predvsem pa sodi, da je potrebno večje sodelovanje med univerzitetnimi in srednješolskimi učitelji.

Peti dan kongresa je v celoti izpolnila jezikoslovna problematika. Razpravi je dal osnovo Dalibor Brozović z referatom Stanje in problemi v jugoslovanskem jezikoslovju. Najprej je ugotovil, da so vsem trem jugoslovanskim jezikom potrebne velike slovnice, ki bi bile znanstvene in normative hkrati, nadalje popolni sodobni slovarji knjižnih jezikov ter povezava jezikovne znanosti s teorijo in zgodovino književnosti. Istočasno pa je podvomil o tem, da bi še tako popolni priročniki v sedanjem šolskem sistemu in tipu jezikovnega pouka izboljšali splošno jezikovno kulturo. Dokler pri nas še prevladuje mnenje, da je človek civiliziran, tudi če ni sposoben napisati pisma ali poročila v skladu s slovničnimi in pravopisnimi normami, tudi če ne zna govoriti brez stokanja, brez zapletanja misli, brez nasilij nad naglasnimi in drugimi pravorečnimi normami, dokler te pomanjkljivosti ne ogrožajo nikogar na njegovem delovnem mestu in mu ne jemljejo ugleda, tako dolgo tudi ne moremo pričakovati izboljšanja jezikovne kulture. Brez prizadevanj družbe, šole in posameznikov tudi najidealnejši učbeniki in priročniki ne bodo mogli ustvariti optimalnega knjižnega jezika in splošne jezikovne kulture.

Ob ocenjevanju jugoslovanskega jezikoslovja v institucionalnem in kadrovskem pogledu je Brozović ugotovil, da so v Jugoslaviji posamezni jezikoslovci in posamezni zaprti jezikoslovni krogi, ki goje kakovostno in moderno jezikoslovje, toda jezikoslovje kot sistematična, organizirana dejavnost je zelo šibka. Sicer velja to v veliki meri za vse evropsko jezikoslovje v primerjavi s sovjetskim in ameriškim, vendar Jugoslavija vse preveč zaostaja tudi za evropskimi merili. V primerjavi s predvojno Jugoslavijo je sicer dosegla velik napredek v številu narodnih institutov za jezik, jezikovnih stolic, mladega znanstvenega osebja, toda druge evropske države so še bolj napredovale, in tako se je razdalja med njimi in nami še bolj povečala; nekatere države na jugu in jugovzhodu Evrope, ki so bile nekoč za nami, so nas sedaj prehitele. Ves sedanji ustvarjeni napredek se v primerjavi s predvojno Jugoslavijo v veliki meri zmanjšuje tudi zato, ker pride naš današnji znanstvenik zaradi velike razvejanosti znanosti in

pa zaradi pomanjkanja sredstev za svoje izpopolnjevanje kasneje do ustvarjalnega razdobja v svojem življenju; v tem razdobju pa ima omejena sredstva in manj časa za svoje delo.

V nadaljnjem razpravljanju je Brozović ugotovil, da se je začelo uspešno razvijati splošno jezikoslovje v Jugoslaviji šele v 60-tih letih. Do takrat so se sicer pojavljala posamezna teoretična dela iz stilistike v Zagrebu in sintagmatike v Ljubljani, a so bila vezana na določene francoske in švicarske smeri, ki so bile ožje, specialnejše, obenem pa oddaljene od najvažnejšega središča modernega jezikoslovja, od Prage. Relativno najugodnejše je bilo stanje v Sloveniji, čeprav je tudi tu primanjkovalo sredstev za uspešno znanstveno delo v splošnem jezikoslovju. Družbeni položaj slovenistike pa je bil po Brozovičevih ugotovitvah boljši od položaja srbokroatistike. Slovensko jezikoslovje ni nazadovalo v prvem povojnem desetletju, zato je imelo v 60-ih letih boljše izhodišče za delo; razlika med obema razdobjema ni tako velika, prepad med konservativnimi in modernimi jezikoslovnimi pogledi v 60-ih letih ni tako globok. Konservativna pojmovanja so v Sloveniji solidnejša in manj staromodna, napredna pa največkrat niso vezana na najnaprednejše struje v mednarodnem teoretičnem jezikoslovju. V Makedoniji za splošno jezikoslovje ni bilo ne sredstev ne ljudi, toda odnos družbe do makedonistike je bil zelo pozitiven. Na tem področju so dosegli velik napredek, čeprav makedonski jezikoslovci niso dobili od srbokroatistov in slovenistov tolike pomoči, kot bi bilo zaželeno. Jugoslovanski jezikoslovci niso pokazali dovolj zanimanja za izredno zanimiv pojav oblikovanja evropskega knjižnega jezika v drugi polovici 20. stoletja. Priložnost pa so znali izkoristiti poljski, češki, ruski, pa tudi ameriški in nekateri zahodnoevropski jezikoslovci.

Ob orisu prav zanimivega razvoja splošnega jezikoslovja na hrvatskosrbskem jezikovnem območju je Brozović poudaril predvsem pomen Zagrebškega jezikoslovnega kroga, skupine mladih zagrebških jezikoslovcev, in novosadskega središča modernih splošnojezikoslovnih nazorov. Ne eden ne drugi nista izšla iz tradicionalnega hrvatskega in srbskega jezikoslovja, oba pa sta se do danes že zelo uveljavila z izvirnimi objavami in s prevodi klasičnih del teoretičnega jezikoslovja.

Toda vse navedeno so po Brozovičevem mnenju le posamezni rezultati; na široki fronti se položaj ni spremenil. Zaostajanje splošnega jezikoslovja pa bi bilo verjetno v Jugoslaviji manjše, če ne bi vsako posamezno narodno jezikoslovje želelo zgraditi popolno lastno tehnično-servisno materialno bazo, kar pa je spričo pomanjkanja denarnih sredstev nemogoče. Zato bi bilo treba prav v tej čisto tehnični bazi uvesti delitev dela med slovenskim, srbskim in makedonskim jezikoslovjem, a tudi sarajevski jezikoslovci bi morali sodelovati. Delitev dela je mogoča tembolj, ker gre za sorodne jezike; z združenimi sredstvi pa bi si lahko ustvarili trdne temelje za uspešno znanstveno delo. Po analizi položaja na hrvatskosrbskem področju v zvezi z variantami sodobnega jezika je Brozović nakazal naloge na področju slavistike, ki je v Jugoslaviji zelo zapostavljena, in omenil, da bi morala biti tudi baltistika področje raziskovanja jugoslovanskih jezikoslovcev.

Brozovičevemu referatu je sledilo 12 koreferatov in 6 diskusijskih prispevkov. Koreferenti so se delno opirali na teze Brozovičevega referata, v večini primerov pa so dopolnjevali njegovo kritično analizo s pregledi uspehov dela na različnih jezikoslovnih področjih.

Edini koreferent iz Slovenije, Jože Toporišič, je dopolnil Brozovičev referat z natančnim pregledom in kritično oceno stanja jezikoslovja v Sloveniji po letu 1961\*.

Tovariša iz Makedonije (Blago Kerubin, Trajko Stomatoski) sta govorila o oblikovanju makedonskega jezika ter o razvoju makedonskega krajeslovja. Opozorila sta tudi na to kako negativno vpliva velikobolgarsko jezikoslovje na mnenje nekaterih evropskih jezikoslovcev o obstoju in potrebnosti samostojnega makedonskega jezika.

\* Referat izide v eni izmed publikacij SAZUja.

Največ koreferatov in diskutantov je bilo s hrvatskosrbskega jezikovnega področja. Milivoj Minović je kritično ocenil odnos jezikoslovja do družbe, odnos med avantgardo in konservativci ter vzgojo jezikoslovnega naraščaja. Na podlagi tega je ugotovil, da je najpomembnejša naloga srbskohrvatskih jezikoslovcev ustvariti trdno teorijo knjižnega jezika in na osnovi te voditi primerno jezikoslovno politiko. Pri tem in pri sestavljanju popolnega slovarja sodobnega jezika morajo sodelovati starejši in mlajši jezikoslovci, kajti delo enih in drugih je potrebno.

Vuković je v razpravi ugotovil, da je v Jugoslaviji organizacija dela na jezikoslovnem področju zelo šibka in da tudi skromna gmotna sredstva, ki so na razpolago, niso najpametneje izkoriščena.

Ko so dopolnjevali Brozovičev referat z ocenjevanjem dosedanjih uspehov pri raziskovanju dialektov (Božidar Finka), so se koreferenti ustavljali predvsem pri črnogorskih govorih, ki so po njihovem mnenju vredni raziskav, a so v besedoslovnem in imenoslovnem pogledu slabo obdelani (Dimitar Pešikan). Iz teh analiz je izšla tudi zahteva, naj bi v Črni Gori ustanovili ustanovo za znanstveno raziskovanje jezika (Luka Vujović). V zvezi s hrvatskosrbsko in srbskohrvatsko varianto knjižnega jezika je bil zanimiv koreferat Svetozarja Markovića, ki je z mnogimi primeri pokazal, kaj imajo te variante skupnega in v čem se razhajajo. Asim Peco je govoril o pravicah in dolžnostih jezikovnih strokovnjakov v zvezi z variantami in poudaril potrebo po spoštovanju dogovorov v zvezi z jezikom na večnarodnem območju. V diskusijo o teh problemih je prepričljivo posegel s hrvaškimi stališči Stjepan Babić.

Pripravek o stanju in problemih v preučevanju knjižnega jezika vojvodinskih Srbov v predvukovski dobi (Aleksander Mladenović, nas je seznanil z ugotovitvijo, da je bilo v delih te dobe več narodnega jezika, kakor so doslej menili jugoslovanski jezikoslovci. Uspehe pri primerjalnem raziskovanju materinščine je podčrtal Bogdan Terzić, poslušali pa smo še razpravo o negativnem vplivu fonetičnega pravopisa na govor (Ivo Škarić), o naglasni tipologiji in njeni uporabi v knjižnih stavkih (Božidar Finka) ter o uspešnosti rabe slušne metode pri ugotavljanju afektivnosti v govoru (Marija Brzojević).

Razprava bi prav gotovo tekla še dalje, če je ne bi zavrl skopi čas. Tako nam je bilo morda prihranjeno žolčno razpavljanje o črnogorski in muslimanski jezikovni varianti, ki sta grozili, da bosta razburkali duhove na sorazmerno mirnem in strpnem kongresu jugoslovanskih slavistov.

*Francka Varl*  
Pedagoška akademija Maribor

## GRADIVO

### V OCENO SMO PREJELI

*Dušan Tomše* — *Vasja Predan*, Mali gledališki imenik. Knjižnica Mestnega gledališča ljubljanskega, 47. Ljubljana 1969. 186 str.

— *Vidik*. Časopis mladih. Književnost, umjetnost, suvremeni problemi. 15 69. Split. 100 str.

— Književna istorija. Beograd. 1969. I 3 in I 4. 479—972.

CENJENE NAROČNIKE, KI TEGA ŠE NISO STORILI, PRAV  
LEPO IN NUJNO PROSIMO, NAJ PORAVNAJO  
LANSKO IN LETOŠNJO NAROČNINO! DRUGAČE  
NE BOMO MOGLI IZHAJATI.

(PRVI ŠTEVILKI 1969-70 SMO PRILOŽILI POLOŽNICO)